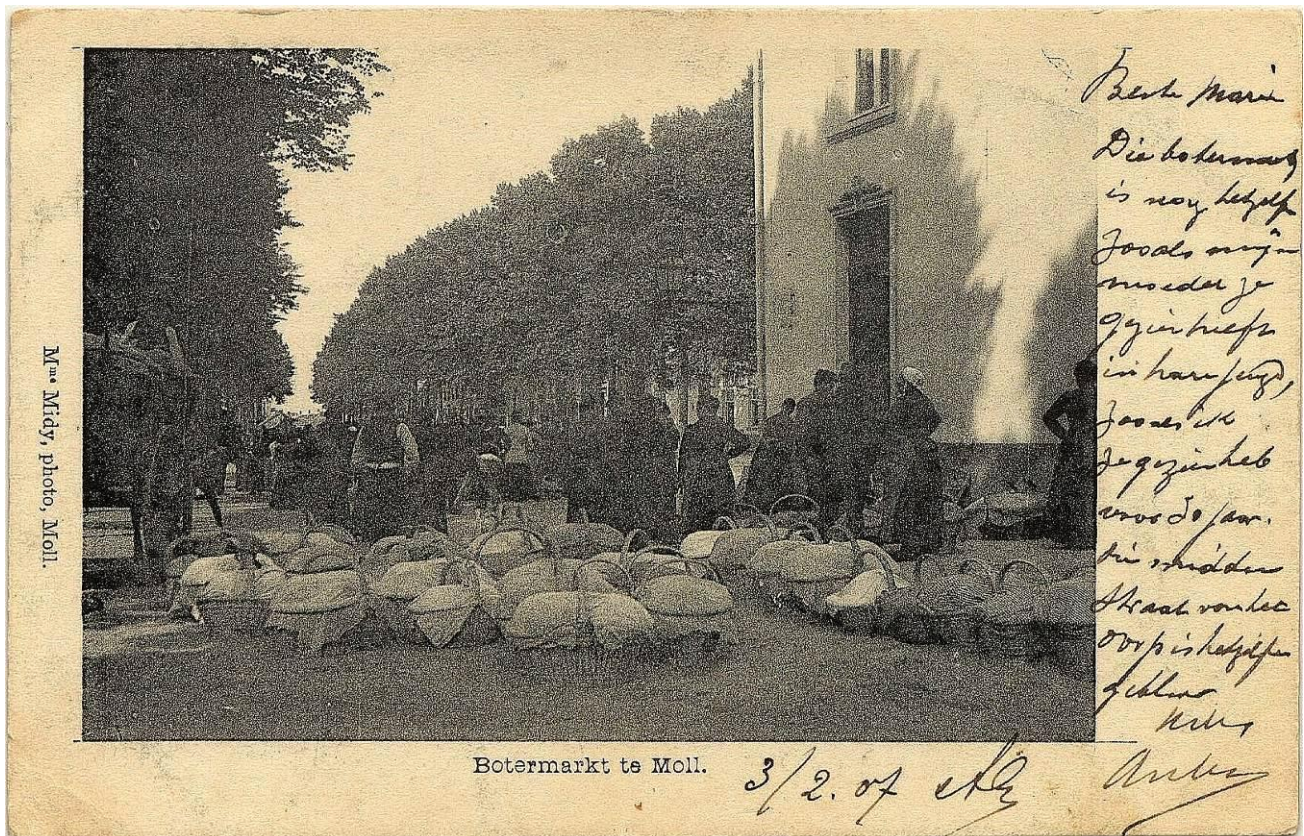

1904: Trouwfoto van
Eugène Schaeken en
Maria Luyten van
Borgerhout

De melkerij van Borgerhout

Mol had een bloeiende botermarkt.

Beste Marie,

Die botermarkt is nog hetzelfde zoals mijn moeder ze gezien heeft in hare jeugd, zoals ik ze gezien heb voor 50 jaar. Die Middenstraat van het dorp is hetzelfde gebleven.

3.2.1907

De Botermarkt in Mol

Inhoud

- 6 De boeren verenigden zich
- 11 Het melken
- 16 Het boteren
- 24 De afromingsmachines
- 28 De tijdelijke melkerijschool in Mol
- 30 De afspanning Borgerhout
- 37 Marie van Borgerhout
- 46 De boterfabriek van Borgerhout

- 61 Bijvoegsel 1 - De Borgerhoutsendijk
- 72 Bijvoegsel 2 - Het Pleintje van Borgerhout

De boeren verenigden zich

Vanaf de eeuwwisseling van 1900 opteerden vele boerenzonen om in fabrieken en koolmijnen te gaan werken. De jongeren verlieten de boerderij en zochten werk in de nijverheid en de dienstensector. Ze kozen voor een vast loon, kortere werktijden en meer sociale zekerheid. Daarbij overspoelden goedkope granen en andere landbouwproducten uit de Verenigde Staten van Amerika de West-Europese markten. Het transport ervan verliep heel vlot en goedkoop met moderne schepen, treinen en vrachtwagens.

De landbouw en de veeteelt kregen het in Europa zwaar te verduren. De inlandse markten stortten in. De prijs van de rogge daalde van 22 fr./100 kg in 1880 naar 11 fr. in 1895 en die van de aardappelen van 10 fr. naar 7 fr. Die landbouwcrisis maakte ingrijpende sociale veranderingen nodig. Hij dwong de boeren tot samenwerking en modernisering van hun bedrijf, dat gedurende eeuwen weinig evolutie had gekend.

Na de schoolstrijd van 1879 boekte de Katholieke Partij een opvallende verkiezingsoverwinning en ze had van 1884 tot 1914 een absolute meerderheid. Die politieke partij begon toen aan een sociaal offensief. In 1884 werd voor het eerst een ministerie van landbouw opgericht.

De geestelijkheid van elk dorp bracht de boeren samen om zich te organiseren in een coöperatie of boerengilde. Vooral in de Kempen was dat nodig, omdat de grond er allesbehalve vruchtbaar was en weinig opbracht. De landbouwers probeerden zo gezamenlijk de moeilijkheden te overwinnen en het hoofd boven water te houden.

Het aantal landbouwcoöperatieven nam een hoge vlucht en ze hadden overwegend een katholiek cachet. De parochiepriesters probeerden de vele kleine boeren binnen de invloedssfeer te houden van de Kerk en van de katholieke partij.

Enkele katholieke volksvertegenwoordigers streefden naar een overkoepelend orgaan om al die dorpse en gewestelijke boerenverenigin-

gen samen te brengen, en zo ontstond op 20 juli 1890 de Belgische Boerengilde.

De zorg van de Boerenbond werd in een vijftal statuten omschreven:

1. *De godsdienstige en zedelijke belangen van alle landbouwers, vee-telers en tuinders behartigen.*
2. *De sociale belangen verdedigen door het nastreven van rechtvaardigheid, naastenliefde en wederzijds dienstbetoon.*
3. *De algemene ontwikkeling bevorderen door weekbladen, tijdschriften, voordrachten, proefvelden en tentoonstellingen.*
4. *De belangen op staatkundig gebied verdedigen door hulp te verlenen bij het invullen van belastingsbrieven en andere formulieren van landpacht, wegenis, economische vraagstukken en zo meer.*
5. *De stoffelijke belangen behartigen door gezamenlijke aan- en verkopen, landbouwkredieten en allerlei verzekeringen.*

De oprichting van de Boerengilde was een logisch gevolg van de landbouwproblemen. Ze bracht concrete oplossingen voor de noden van de kleine boeren, zoals de gezamenlijke aankoop van granen, meststoffen en veevoeder. Ze organiseerde voordrachten en voorlichting, en probeerde de boeren te overtuigen van het gebruik van mestmoffen voor een hogere opbrengst. Ze richtte melkerijen op, door het gezamenlijk aankopen van melkontromers. Ze promootte de spaar- en kredietmogelijkheden en verspreidde het weekblad 'De Boer' en later ook nog 'De Boerin'.

Het Annoncenblad van Moll, 1920.

Vrouwen wordt wakker ! — In Moll komt kortelings een vrouwengilde. waar Boerinnen, Burgersmeisjes en vrouwen samen met arbeidsters hunne plaats hebben en werken zullen allen voor ieder en ieder voor allen. Wie doet er mee ?

Meestal fungeerden de onderpastoors van de parochies als de gangmakers van die plaatselijke coöperatieven. Zij waren als proost de stimulerende kracht; sommige trokken zelfs de boer op en wierven leden aan.

In het Annoncenblad van Moll van 1920 lezen we: *Het is een bewezen feit dat de zaak van den landbouw verbetert. Onder de vele middelen die werden in het werk gesteld om deze verbetering te bekomen, bekleedden de Boerengilden een eervolle plaats. Zijn de stoffelijke voordelen groot, ook onder zedelijk en maatschappelijk opzicht bewijzen zij niet minder.*

Ook de dorpen en de staat bleven niet achterwege. De gemeenten en het ministerie van landbouw subsidieerden veewedstrijden en tentoonstellingen van land- en veeteeltproducten. Het ministerie stuurde landbouwingenieurs op pad, die in elk dorp landbouwlessen en voordrachten gaven. Zo trachtte men de landbouwcrisis op te lossen.

Maar een groot probleem was dat vele boeren nauwelijks of niet geschoold waren en moesten overtuigd worden van het nut van de nieuwe vormen van samenwerking en structuren.

9 december 1905 – Het gemeentebestuur van Moll heeft de eer ter kennis te brengen der landbouwers van Sluys en omliggende wijken en gemeenten dat er dezen winter 8 landbouwvoordrachten zullen plaats hebben in de gemeenteschool van Sluis. De lessen zullen gegeven worden alle Zondagen om 2 ½ (onmiddellijk na het lof), te beginnen van Zondag 10 december, door M. Giele, hulplandbouwkundige van den staat te Herenthals.

Wij rekenen het ons ten plicht eenieder aan te wakkeren al die lessen bij te wonen, gezien de belangrijkheid der leerstof, welke op een bijzondere praktische en aanschouwelijke wijze zullen gegeven worden, opdat de minst geleerde er ook zijn voordeel uit trekken kunnen.

Ons staatsbestuur heeft besloten, bijzondere beloningen te schenken aan de leerlingen welke met de meesten iever de lessen zullen vol-

gen, en met den beste uitslag zich zullen onderrichten in de kennissen welke op den dag van heden, voor elke boer, onontbeerlijk zijn geworden. Namens het bestuur:

De Secretaris K. Noukens

De Burgemeester Edm. Van Hoof

Zulke aankondigingen stonden in die jaren bij de vleet in de plaatselijke weekbladen.

1911-1931: de viering van het twintigjarig bestaan van de Boerinnenbond van Moll.

Ginderbroek was een wijk van dagloners en kleine ambachtslui. Na hun dagtaak bewerkten ze nog een stukje land en hielden wat schapen of geiten om in hun dagelijks bestaan te voorzien.

De wijk telden slechts een vijftal landbouwers en we denken hierbij aan Jozef Luyten van 't Hooghuis, Peer Luyten van Borgerhout, Jan Hannes van de venakker, Charel Luyten van de Nieuwstraat en Conjaerts ook in de Nieuwstraat.

Geen een van hun kinderen hebben het landbouwbedrijf verder gezet. Enkelen hadden de mogelijkheid dat hun kinderen konden studeren, anderen vonden werk in de industrie of bij aannemers.

Charel Luyten van de Nieuwstraat aan het koren pikken op het Mols veld achter de Hoogstraat.

De familie Conjaerts van de Nieuwstraat haalt het hooi binnen.

Deze boerderij de Venakker, toen met een strooien dak, staat in de Polderstraat. Ze is eigendom van de familie Helsen en werd toen verpacht aan de familie Hannes. Ze is nu gerestaureerd tot een bewoonbare woning.

Het melken

door Gust van de Melkboer

De melk en de boter hebben vroeger de Kempen uit de ergste armoede gered en de zuivelindustrie heeft toen wat welstand in onze streken gebracht.

Het melken nam veel tijd in beslag en het was voor de vrouw des huizes een tijdrovend werk, want elke koe moest tweemaal daags gemolken worden.

Melken was een kunst: gezeten op een melkstoeltje en met de emmer tussen de knieën gekneld, kneep de boerin op de tepels van de uier, zodat de melk schuimend de emmer vulde.

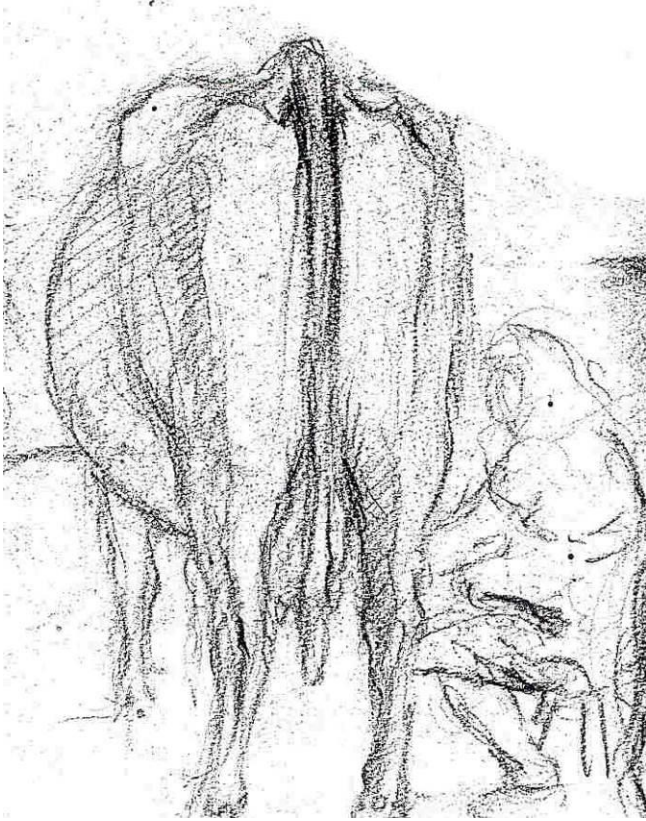
In de zomer ging de boerin met de melkkruik op de kruiwagen naar de wei waar de koeien stonden te grazen.

Bij de opkomst van de fiets, na de oorlog van 1914-18, reed ze met de kruik bengelend aan het stuur naar de koeien. Bij het terugkeren plaatste ze de zware kruik op het stoeltje van de fiets. Met een hand de kruik vasthoudend en met de andere aan het stuur trapt de melkster zich doorheen de mulle of modderige karspoor naar huis.

Na de oprichting van de melkerijen moesten de grotere kinderen de kruiken al 's morgenvroeg met de kruiwagen of hondskar naar de melkerij voeren.

Als de boeren te ver van de melkerij lag, kwam een voerder de melkkruiken halen. De boer moest de melkbussen aan de weg voor hun boerderij gereed zetten. De melkrijder kwam de kruiken ophalen, eerst met de kar, later met de vrachtwagen, in de winter eenmaal per dag, in de zomer tweemaal.

Met een zwierige beweging en een trotse blik tilde hij de zware melkkruiken op en zijn gezicht straalde als hij ze op de wagen smakte. Elke boer had zijn eigen bussen die herkenbaar waren aan het nummer dat erin was geslagen.

1946 - Studieontwerpen van Jan Dries, tijdens zijn jeugdijaren toen hij nog in de Rijpad woonde. Later werd hij een internationale bekende beeldhouwer.

Maar de koeien melken met de hand behoort al tot de folklore. In een groot veebedrijf hangt de boer heden een computer gestuurde melkmachine, soms een melkrobot genoemd, aan de tepels van de uier. De melk stroomt door lange slangen naar de koeltank. Door die melkrobot stijgt de opbrengst wel 20 %.

De koeltank in de boerderij stelde ook een einde aan het gebruik van de melkbus. De melk werd erin gekoeld bewaard tot de tankauto voorbijkwam. Omdat de melkrijder dan maar tweemaal per week moest langskomen om de melk over te tappen, bespaarde men heel wat in de vervoerkosten.

Daarbij moest er op zondag niet meer naar de melkerij gereden worden en de boer hoefde ook niet meer bezorgd te zijn of hij de bussen wel tijdig had buitengezet.

De melkbussen verdwenen uit de stal en diende nu nog slechts als brievenbus, paraplustandaard of bloembak.

Bij een melkronde ging de melkboer van deur tot deur van elke klant. Elke dag sjouwde hij ermee door weer en wind. Als het vroor dat het kraakte, droeg hij handschoenen zonder vingertoppen, want complete handschoenen hinderde hem te veel in zijn werk.

Die melkventers waren mannen, soms ijzersterke vrouwen, die vriendelijk en schertsend probeerden te zijn, soms wel tot vervelends toe.

Ondertussen stond de huisvrouw al met een kookpot in de deuropening. Met een geijkte metalen liter, soms een halve liter, schepte de melkboer de melk uit de bus. Met een sierlijke beweging goot hij de melk in de pot, zonder een druppel te morsen. Dan bewoog hij zijn arm al gietend omhoog zodat de indruk ontstond dat het laatste scheutje er als een toemaatje bijkwam.

De melkboer raakte betrokken bij de dagelijkse gesprekken en luisterde gretig naar het lief en leed van de klanten of hij vroeg de volgende dag in vertouwen naar het vervolg van de familiegeheimpjes die de vrouw de dag er voren had verteld en wat natuurlijk niemand mocht weten.

Later werd een melkkruik met een kraantje gebruikt en vervolgens kwam er flessenmelk in de handel. Maar omdat die iets duurder was dan de losse melk en omdat die flessenmelk niet de indruk gaf dat het pas gemolken melk was en het babbeltje danig werd ingekort, bleef de verkoop van losse melk nog een tijdje bestaan.

De losse melk moest nog dezelfde dag worden gekookt.

De melkronde van Gust en Fien

Hoewel Gust en Fien al meer dan vijfendertig jaar hun melkronde hebben opgegeven, spreken de mensen van Ginderbroek en omliggende wijken nog steeds Gust van de Melkboer en Fien van Gust van de Melkboer.

“Die naam zullen we niet meer kwijt geraken”, lachte Fien, “maar dat geeft niet: als het kind maar een naam heeft.”

De ouders van Gust woonden in Stelen en boerden met 12 à 14 koeien. Daarmee hoorden ze tot de grote boeren. Ze hadden thuis steeds twee ‘gasten van de kolonie’ en die hielpen flink mee.

In de voormiddag deden Gust en zijn vader de melkronde, in de namiddag sprongen ze mee in het werk van de boerderij.

Tijdens de oorlog van 1940-45 had iedere melkboer zijn wijk om melk te leveren. Gust kwam vooral in Ezaart, op de Hei en in de Hutten. De rantsoenering werd met zegeltjes geregeld. Soms reed de politie mee om te controleren of de melkboer wel alleen in de gezinnen met kinderen onder de drie jaar melk verkocht.

Fien en Gust trouwden op 11 september 1943 en ‘s anderendaags reed Gust al om halfzeven met de ‘triporteur’ naar de melkerij. Elke dag, ook zondags, ging Gust melk in de melkerij van Achterbos halen voor zijn ronde.

Toen ze pas getrouwd waren, hielp Fien mee. Zij reed met twee kruiken aan de ‘guidon’ van de fiets, hij met de ‘triporteur’.

Later werd de ronde gedaan met paard en kar en zij waren de eersten in Mol die een volkswagen-camionette hadden voor de melkronde.

In 1963 werd Gust ziek. De eerste drie maanden trok hij geen ziekte-geld, daarna tien frank per dag. Het was toen een moeilijke tijd, ook al omdat ze vijf kinderen hadden. Fien kon het alleen niet meer bolwerken en ze gaven de 'melktoer' over aan hun neef Charel Boeckx. Gust ging werken in de nieuwe fabriek E.M.G.O. te Lommel en Fien werd kassierster in de Grand-Bazar te Mol.

1950 - Melkboer Charel Boeckx van Geel, later woonde hij in de Nieuwstraat, doet zijn melkronde met paard en kar; met zijn kinderen Josée en Jaqueline (half verscholen) in de huifkar.

De melk wordt de landbouwers opgehaald met een grote gekoelde tankwagen. In de zuivelfabriek pasteuriseert men de melk en daarna ondergaat de melk nog warmtebehandelingen om een langere houdbaarheid te verkrijgen. De melk is nu klaar om verpakt te worden in karton, plastic of glazen flessen.

Volle melk bevat 3,5 procent vet, halfvolle 1,5 en magere 0,1 procent.

Het boteren

Het was vroeger een groot probleem om melk te bewaren, want ze bedierf heel snel. Voor het bekend worden van het pasteuriseren, was daaraan niets anders te doen dan ze om te zetten in boter en kaas.

Hoe verliep vroeger het boteren? We laten nu vooral Rik Berghmans (1900-1988) van de Hooistraat aan het woord.

Tweemaal per dag melkte de boerin of een van haar grotere dochters de koeien. En dat was een kunst, zo melken dat het schuim erop stond.

Mijn moeder zeefde de melk door een witte doek om de 'vuiligheid' eruit te halen. Gedurende enkele dagen liet ze de volle melk verzuren. Daarna goot ze de gezuiverde melk in een boterstand of boterton. De stand was een buikvormig vat met deksel waarin een opening was. Daardoor ging de boterstaaf of stamper met onderaan een treil, een ronde houten schijf met gaten.

Zo'n boterton was een meesterwerk van onze kuipersfamilie Van Hemel van de Nieuwstraat.

De stand stond vaak in de 'moos' (achterkeuken), zodat het water langs een geultje buiten naar een sloot kon lopen.

Er werd wat zuursel bij de melk gevoegd om ze tijdens een dag en een nacht te laten rijpen, ook stremmen genoemd.

Belangrijk was de temperatuur van de omgeving. In de winter werd de melk vooraf in 'steinen' potten dicht bij de kachel gezet om de melk wat dikker te laten worden. In de zomer echter moest de melk in de kelder of in een koele plaats om het stremmen tegen te houden. Tijdens de volle zomerse hitte hingen ze de melk zelfs in de waterput.

Als verzuurde room in beweging werd gebracht, klonterden de vetdeeltjes samen en scheidde ze zich af van de karnemelk.

Door de stamper op en neer te bewegen begon de room bij die klutsende beweging in de boterstand boven te drijven en de afgeroomde

melk zakte naar de bodem. De room werd in onze streken ook 'zaan' of het 'dik' genoemd, en de afgeroomde melk de 'aflaat' of het 'dun'. De 'aflaat' (de afgelaten melk) liep uit de ton in de lager staande emmer. De aflaat werd vooral gebruikt om de kalveren en de varkens te laten drinken.

Er werden vooral twee soorten botertonnen gebruikt: de staande boterton met een stamper, en een liggende met binnenin ribben waartegen de melk klotste als ze met een zwengel werd rondgedraaid.

Om te weten of in de melk nog room zat, staken sommige vrouwen een kempstok in de stand. Bleef die onbeweeglijk en rechtop staan, dan had men genoeg geboterd. Maar steeg de kempstok en begon hij te 'wieperen', dan betekende dat dat de melk nog niet voldoende tot vetbolletjes was samengeklonterd en dat men nog even met het stampen moest doorgaan.

Boteren was stampen en nog eens stampen! Stampen met een ronde houten stang, steeds op en neer bewegen, ongeveer een uur lang. Boteren was zwaar en vervelend werk.

Hoelang men moest boteren, hing af van de temperatuur van de room, van de verzuring en van het weer. Van tijd tot tijd werd de 'treil' opgeheven en de boter met een roomlepel eraf geschept en in een houten teil gedaan.

De boerin waste de boter met koud water. Ze kneedde de boter tot die vast en mals was en het laatste druppeltje water eruit geduwd was. Dat was een erg delicaat werk. Als ze te veel kneedde, verloor de boter haar glans, deed ze het te weinig, dan bedierf de boter sneller dan anders.

De boter werd gewogen en verdeeld over de boterpotten of ingepakt in boterpapier. Ze moest daarna in de kelder bewaard worden.

Wat na het boteren overbleef, was botermelk. Bijna elke avond werd thuis botermelk gedronken of uitgelepeld als ze aangedikt was met bloem. De botermelk werd met suiker of zout bestrooid.

Alles moest met grote zorg en oplettendheid gebeuren, want op de botermarkt bekeken de opkopers met een kennersblik elke klomp bo-

ter en ze zagen of ze van prima of van minder goede kwaliteit was. Er mocht werkelijk 'geen haar in de boter zitten'.

De kwaliteit van de melk en dus ook van de boter werd voor een groot deel bepaald door het voedsel van de koeien en door de zorg die de boerin aan de boterbereiding besteedde. Waren de weiden zuur dan leed de botersmaak daaronder. Soms werd het water onvoldoende uit de boter gekneed om het gewicht van de boter te verhogen. Of er werd, wanneer de boter te plat was, ijs toegevoegd.

Bericht
aan de landbouwers en burgers.
NIEUW! — NIEUW!
Bij de on-tergeteekenden maakt men
Mekanieke boterstanden
Nieuw gebreveteerd stelsel, om room en
gewoon melk te boteren. Deze standen ma-
ken goede en schoone boter, loopen zacht
en gemakkelijk en vragen bijna geen en ar-
beid. Goed en verzorgd werk, matige prij-
zen, gemak van betaling.
Louis VAN HEMEL en ZOON,
KUIPERS,
NIEUWSTRAAT, N. 4, MOLL.
(2-a

Het Annoncenblad
van Moll, 1914.

Bij ons thuis hadden we een botermolen. Tegen de buitengevel van de boerderij stond een groot trommelwiel bevestigd, een treerad, waarin onze hond voortdurend liep. De as van die molen stak door de muur en was binnen in huis verbonden met kamwielen, die twee boterstokken om beurt in de ton op en neer lieten gaan.

Te koop beste botermolen en goede boterhond, bij Jan Geens, Rauw, Moll.

Het Anncenblad van Mol, 1912.

Toen tijdens de Eerste Wereldoorlog Duitse soldaten dit in de gaten kregen, stonden ze met open mond naar dit schouwspel te kijken. Mijn moeder moest de botermolen in gang zetten en de Duitsers tekenden de botermolen volledig na. De botermolen was naar het schijnt een Vlaamse uitvinding.

Eens heb ik als kleine gast zelf voor boterhond willen spelen. Maar amaai mijn knoken! Ik 'trulde' erin rond als een appel en wat was ik blij dat ik me uit die draaiende trommel kon wringen.

Ik heb in mijn leven slechts drie botermolens gezien: die van ons op de hoek van de Oude Molenstraat en Ezaart, een op de Hei in een laag huisje en een in Postel.

De 'botermeulen' van het heemkundig museum van Keerbergen is een hondentredmolen om boter te karnen. Hij stond oorspronkelijk in Ramsel. Er is een houten tredrad met een diameter van 250 cm en een loopbreedte van 38 cm. Het mechanisme bestaat uit een sleeptrol met diameter 18 cm, een as met twee krukken en twee boterstoters.

De botermarkt van Mol

Al op 1 maart 1365 kreeg Mol wekelijks een vrije marktdag op de dinsdag en twee vrije jaarmarkten. Natuurlijk kenden de markten in de loop van de tijden ups en downs. In de Moderne Tijd was het vooral drukker Havermans die in zijn weekblad 'Het Annoncenblad van Moll' de verschillende markten promootte en hij verhief de Molse markten tot nationaal niveau.

Zo schreef hij in 1876, de eerste jaargang, over de botermarkt: *'Onze wekelijksche Botermarkt is gelijk eenieder weet, dijnstdags van iedere week, dus valt zij gelijk met onze Jaarmarkt, hetgeen in ruime mate bijdraagt om hare belangrijkheid nog te vergrooten. Wij moeten den lof deze markt niet meer maken, want gelijk het genoeg gekend is, is het de schoonste en wel bevoorraadste Botermarkt der provincie. Doch niettemin, raden wij onze lezers uit de steden aan, onze Botermarkt eens te komen bezichtigen. Wij zijn er zeker van dat zij niet zullen kunnen nalaten echte Kempische boter te koopen die voor de beste des lands niet moet wijken.'*

En werkelijk, de productie steeg van 144.925 pond in 1884 naar 824.850 pond in 1907.

Dankzij de registers van de waagmeesters heeft men een duidelijk overzicht van de evolutie van de botermarkt.

Wekelijks stonden de marktberichten ook in Het Annoncenblad van Moll. Als illustratie dat van 13 augustus 1927:

Moll. – Er waren 685 korven of 13700 pond boter ter markt.

1^e kwaliteit 2375 – 24.00 fr. de kgr.

2de kwaliteit 23.00 – 23.50 fr. de kgr.

90.000 Eieren: 0.87 tot 0.90 fr. stuk.

Twee belangrijke verbindingswegen maakte de Molse Botermarkt vlug in het bereik van iedereen. Door de aanleg van de spoorverbinding

van Herentals naar Mol en zo verder naar Neerpelt, in 1878, konden de opkopers hun boter vlug naar alle grote steden vervoeren. De inhuldiging van de tramlijn Turnhout – Retie – Dessel – Mol – Meerhout, in 1895, gaf aan de markten grote impulsen. Voorheen kwamen de boerinnen te voet, met de hondskar en later met de fiets naar Mol. Maar vanaf nu konden ze met hun boterkorven gemakkelijk tot op de markt geraken.

De boerinnen van Dessel, Retie en Meerhout kwamen per tram. Deze stopte aan het gemeentehuis waar de waag was. Ze kwamen graag naar de markt, het was voor hen een soort kermisdag.

Coolske, Imelda en Mil Verboven kochten boter op en trokken dan dezelfde dag nog naar de stad om daar bij vaste klanten of deur tot deur de 'goei Molse boter' te verkopen.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog verbood de Duitse bezetting het houden van de botermarkt en de boeren waren verplicht melk en boter aan de melkerijen te leveren.

De botermarkt van Mol nog in de jaren 1930.

In 1948 werd de botermarkt heringericht, maar ze overleefde het niet lang meer, vooral door de concurrentie van de melkerijen. Een van de laatste waagmeesters was Adolf Luyckx van de Nieuwstraat.

De botermarkt werd gehouden in de zijkamer van het gemeentehuis, daar waren twee wagen. De boerinnen trokken 's morgens met hun boterkorven naar de markt. De boter werd officieel gewogen op de waag, die bediend werd door drie waagmeesters: de inlegger, de weger en de schrijver. De boerinnen kregen dan een briefje met daarop het officieel vastgestelde gewicht.

Op de markt werd een beginprijs vastgesteld, overgenomen uit de krant. Op het einde van de marktdag werd een algemene prijs vastgesteld. Als men nu 's ochtends zijn boter aan een lagere prijs verkocht had, dan paste de opkoper de volgende week het verschil bij. Andere boerinnen wachtten echter geruime tijd de prijzenevolucie af om dan op het moment dat de hoogste prijzen geboden werden hun boter te

verkopen. Voor enkelen was dat tijdverlies, want die kwamen kwam meestal 's middags nog terug met een korf eieren die ze op de markt of rechtstreeks aan de winkels verkochten.

In grootmoeders tijd hadden de boeren weinig liggend geld en de opbrengst van de boter en de eieren was dan ook zeer welkom: het was een van hun belangrijkste inkomsten.

De boerinnen staan met hun boter voor de waag aan te schuiven waar de boter gewogen wordt. De waag was toen in het gemeentehuis gevestigd. Op de plaats van de deur is nu een raam. In 1938 werd achter de kerk een nieuw gebouw gezet voor de Molse boterwaag.

De vroegere waag, gebouwd in 1938 (foto 2011).

De afromingmachines

De Boerenbond werd in de Kempen de drijvende kracht van de zuivel-industrie. De veehouders werden samengebracht om lessenreeksen te volgen, om gezamenlijk meststoffen aan te kopen, om het ras van de melkkoeien te verbeteren, om 'landbouwcomicen' op te richten en om de technische en mechanische vooruitgang in te voeren.

Dat verliep niet altijd van een leien dakje, omdat de weinig ontwikkelde boeren wantrouwig stonden tegenover al die nieuwe uitdagingen. Ze waren bovendien te arm om kunstmeststoffen, veevoeders en verbeterde zaaigranen te kopen.

De uitvinding van de centrifuge in 1879 was het begin van de mechanisatie van het boteren. Daardoor kon men het vet op eenvoudige wijze uit de melk afscheiden.

In de ontromingsmachines werden door middelpuntvliedende kracht de zwaardere bestanddelen van de lichtere gescheiden. Bij de centrifugale afroming werden de vetbolletjes met veel kracht uit de melk gedreven. Hierdoor verkreeg men ook tot een zesde, een vijfde meer boter dan met een stand.

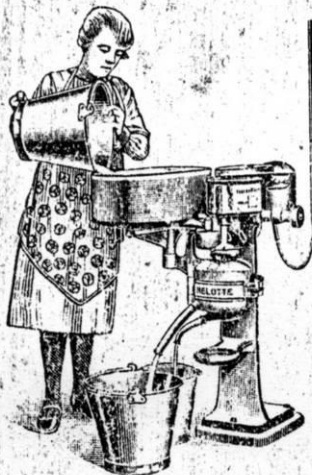
Al in 1891 werd in het plaatselijke weekblad Het Annoncenblad van Moll op het nut gewezen van de afromingmachines.

Dit voor onze landbouwers zo gewichtig vraagpunt werd wijd en breed besproken. Men heeft doen zien dat er onder dit opzicht in de Kempen grote vorderingen te maken zijn, met het afromingstelsel aan te nemen in plaats van de verouderde boterwijze, en vooral met samenwerkende maatschappijen op te richten.

Op het einde van de negentiende eeuw werden hier de eerste melk-ontromers verkocht. Men noemde ze de 'aftrekkers'. De bekendste merken waren Mélotte, Persoons en Laval.

Ontroomers MELOTTE

Naamlooze Maatschappij — REMICOURT

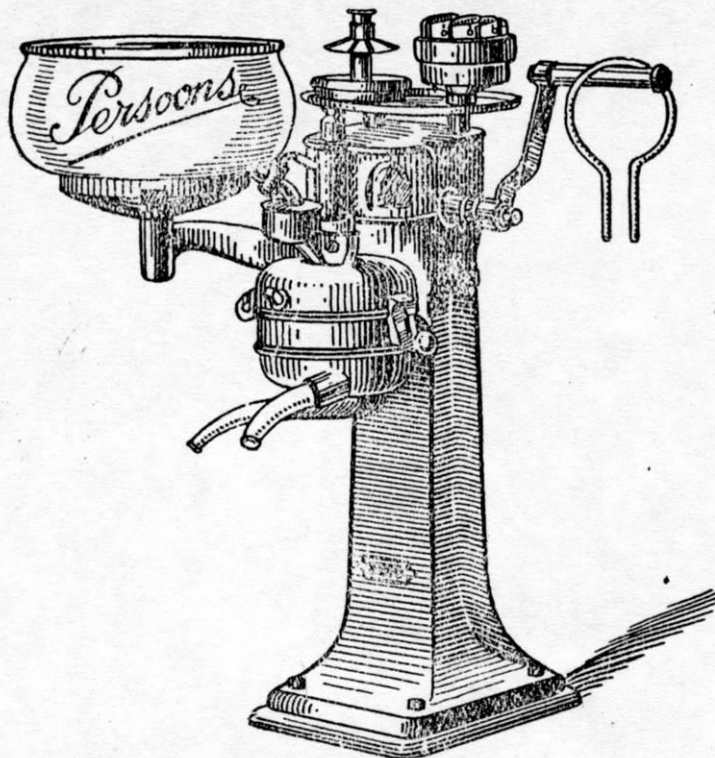

Ontrooier Melotte met verlaagden melkbak draaiende om zene as veelheid komen door de

Centrifugale handontroomers.
Electrische Ontrooier die de karn en den boterkneier rechtstreeks bij middel van eenen riem kan drijven.
Electro-Motor met elastische koppeling.
Nieuwe Ontrooier met verlaagden melkbak en zelfsmering.
Centrifugale Emulséur voor het herstellen der ontroomde melk.
Ontledingstoestel Melotte om het vetgehalte der melk bij iedere koe vast te stellen.
Melkmachine "Melotte", met pulator die nooit in wanorde geraakt.
 De **Ontroomers Melotte** hebben steeds den **Eersten prijs** behaald op al de wedstrijden waar zij voorgesteld werden.

In 1925 heeft de ontrooier "MELOTTE" in de Staatsschool te HELLEVILLE (Argentijn) 98 % van het geheel vetgehalte uit de melk getrokken, meer dan de gemiddelde concurrentie ontroomers.

P E R S O O N S

De verstandige huisvrouw geeft de voorkeur aan de **Ontrooier PERSOONS**, daar zij weet dat deze afrooier het meeste winst aflevert, dank aan zijne scherpe afrooning. Daarenboven, hij is :

Sterk.

Sierlijk.

Eenvoudig.

Beweegt still en zacht.

Is gemakkelijk om reinigen.

Smeert zichzelf onophoudend.

Weinig sleet.

Kosten van onderhoud onbeduidend

De **Ontrooier PERSOONS** alleen heeft al de eerste prijzen behaald in de laatste werkelijke prijskampen in België.

Vraagt catalogus gratis en franco aan de

N. V der Ontroomers PERSOONS

te THILDONCK (Wespelaer)

De boerin goot de melk in een ontromer en zette de machine aan. In de machine werden de 'zaan' en de 'aflaat' gescheiden. De 'aflaat' had een lichte blauwe schijn en kwam uit het laagste tuitje gelopen in een eronder geplaatste emmer, en de 'zaan' werd tot boter verwerkt. Hoewel de boerin de afromingmachines voortdurend in het oog moest houden, kon ze ondertussen toch ander huishoudelijk werk verrichten. Maar ze was vooral blij dat ze verlost was van het stampen in de boterstand.

Door een kijkglas kon de boerin zien of alle 'zaan' al uit de melk was gewenteld. De boter werd uit de ontromingsmachine gehaald, gewassen, gekneed en in een houten teil tot een aantrekkelijke klomp gevormd.

De boter werd ingepakt en verkocht. De verwerking en de verkoop van de boter was vooral een zaak die de vrouw aanging.

De kleinere boeren brachten de boter naar een dorpswinkel, zoals naar Jan van de Lange (Vanderschoot) in de Nieuwstraat of naar Mans Fey (Delaet) in Ginderbroek, meestal aan een te lage prijs. Daarbij verwachtte de winkelierster dat de boerin voor de opbrengst van de boter bij haar winkelwaar zou kopen.

De boteropkopers brachten de boter met de trein naar hun opkoopwinkels in Antwerpen. Wie de boter zelf naar de stad bracht, kreeg een hogere prijs dan hier op de markt.

De grotere boeren verkochten hun boter op de markt. Door de toename van de stedelijke bevolking ging het overgrote deel van zuivelproductie van onze botermarkten naar de steden, vooral zoetemelk en boter. Ook eieren waren een uitvoerproduct naar de grote steden. De mannen van de Fey (Van Hees) van Ginderbroek reden elke week met de vrachtkar naar Charleroi met zuivelproducten die Waalse handelaars hier op de markt gekocht hadden.

Zelf smeerde de kleine boer geen boter op zijn boterham, maar vooral varkensvet of 'platte' kaas.

1925: Stien Vanderschoot (°1906) van Ginderbroek en haar vriendin Anita Mondelaers uit Balen stappen met boter en eieren naar hun klanten op de Keizerlei in Antwerpen.

Hoe meer boter er hier werd voortgebracht, hoe meer botermelk er vrijkwam. Botermelk werd een van de voornaamste bestanddelen van de dagelijkse kost. Een volledige avondsotel bestond toen uit botermelk met brokken brood of met haverhout. 's Middags werd botermelk gebruikt als saus bij de aardappelen en groenten.

De tijdelijke melkerijschool in Mol

De nieuwe wijze van boterbereiding gaf voor dezelfde hoeveelheid melk meer boter en produceerde ook boter met een betere kwaliteit. En er bleef daarbij nog zoete melk over, die uitnemend geschikt was voor het vetten van kalveren. Met 24 liter melk kwam men tot 1 kilo boter, die men gemakkelijk tegen 50 cent meer kon verkopen dan de andere boter. Door het succes van de ontromers nam het aantal melkkoeien fors toe, en door een betere selectie steeg de opbrengst van de melk per koe opmerkelijk. Zo klom de jaaropbrengst tussen 1880 en 1910 van 1900 liter naar 2700 liter.

Zoals de andere gemeenten, spande ook Mol zich in om leergangen in verband met afromers in te richten. Ze opende gedurende de wintermaanden van 1899 op de Markt zelfs een tijdelijke melkerijschool. Omdat de les- en voordrachtgevers van dorp naar dorp trokken, noemde men ze ook wel eens de 'vliegende melkerijschool'.

Beginnend in de maand september zal er te Mol, op aanvraag van de Landbouwcomice, een tijdelijke melkerijschool geopend worden, die drij maanden zal duren. De boerendochters van Moll en omliggende dorpen zullen alzo de gelegenheid hebben de verbeterde boterbereiding en het kaasmaken aan te leren. Het bijwonen van deze school is kosteloos. De leergangen hebben plaats alle maandagen en dinsdagen van 9 tot 11 uur in de voormiddag, in het lokaal van de school, zijnde het huis vroeger bewoond door de heer De Wulf op de Merkt.

Om aanvaard te worden moeten men minstens 15 jaar oud zijn, een diploma van het lager onderwijs bezitten en zich verbinden regelmatig de leergangen te volgen en alle werken te verrichten in een melkerij, zoals boteren, ontromen en kuisen. Er worden maximum 16 leerlingen aangenomen. Degenen die in de school de melk van hun koeien tijdens de lessen zouden willen doen bewerken, kunnen zich aanbieden bij de juffrouwen meesteressen, die hun de kruiken voor het vervoer

zullen bestellen. Deze bewerking is gans kosteloos en de afgeroomde melk, de boter en de botermelk worden weergegeven.

Bij het eindigen van deze leergang ondergaan de leerlingen een examen, waarna een bekwaamheidsdiploma wordt afgeleverd aan degenen die de helft van de punten behaald hebben.

Het Annoncenblad van Moll, 1899.

Uit een artikel in het Annoncenblad van Mol van 1891 over een 'Minia-tuur Melkerij' haalden we volgende gegevens.

De melk wordt betaald naar hoeveelheid (gewicht) en gehalte.

Dat gehalte is verschillend: A melk met 12 roompercentage,

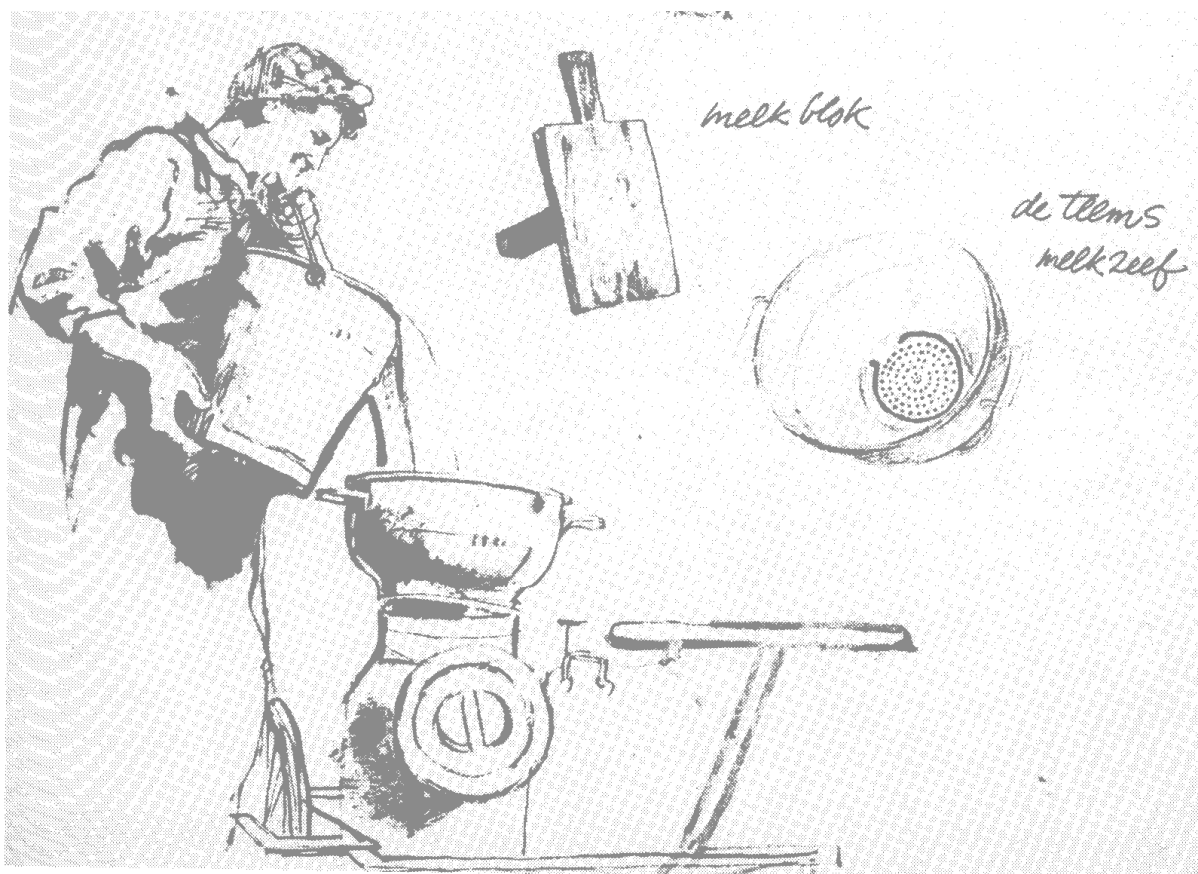
B melk met 11 roompercentage,

C melk met 10 roompercentage,

D melk met 8 roompercentage.

Ieder roompercentage is een zekere prijs waard.

Voor de kosten van de melkerij (huur van de gebouwen, herstellingen en onderhoud, dagloon van de arbeiders enz.) wordt een klein deel van de prijs afgehouden. Daarbij krijgen de melkproducenten 10 % van de karnemelk en 80 % van de zoete magere melk terug.

De afspanning Borgerhout

Al in 1720 was Borgerhout in Ginderbroek een afspanning en herberg en ze werd bewoond door Jan Smolders.

De Hozaren en Pandoeren verbleven er in 1746 en 1747.

'Tijdens de oorlog die Maria-Theresia in het begin haren regering tegen Lodewijk XV voerde, kwam den 21 Juli 1746 een gedeelte van het keizerlijk leger over Moll.

Het leger alhier aangeland bestond uit vier regimenten Hozaren en uit tweeduizend Hongaarse Pandoeren, onder bevel van luitenant-veldmaarschalk Baronnay. Zijn kamp was aan het Postelsch Meir, op 't Sluis, welke vijver tot drinken der paarden diende.

De bevelhebber werd van wegens de gemeente Moll vereerd in de herberg Arend (Markt) met riviervis en bourgonjewijn en dit onthaal, zegt het relaas, was de oorzaak dat er geen plundering is geschied.

Niemand was op de schansen gevluht, noch met beesten, noch met goederen. De soldaten werden alle veertien dagen door andere vervangen. De Hozaren en de Pandoeren van Baronnay zijn in mei 1747 wedergekeerd en hebben aan het Goor op den weg van Meerhout gelegerd, waarzij den heuvel besloegen welke hiervan nog den naam Hozarenberg draagt.

Het hoofdkwartier van Baronnay was in het speelkamerken van 't Borgerhout gevestigd.' (Adolf Reydams)

Geschiedschrijver Adolf Reydams vond in een oude akte van 1757 nog een tekst uit de achttiende eeuw.

'In 1757 beviel bij deling van goederen der kinderen Hendrik De Nijs en juffr. Gertrudis Sels het Borgerhout aan eerwaarde heer Joannes Dionisius De Nijs: Een behuysde hofstede met keuken, kamer, kelder-kamer, schure, stallinghe, karhuys met aangebouwde camer en verdere toebehoorten, wesende een pagthoeve, genoemd Borgerhout, gestaen ende gelegen ten eynde van de Merkt der vryheyt Moll tot Genebroek aan den Bruggendijck met den hof, beemden ende say-

landen, daer aan geappropriert, groot omtrent 150 roeden (50 a), noort de gemeynte strate idem eene weyde er agter groot 125 roeden (40 a), item eene bempt noot voorgaande perceel groot 140 roeden (45 a).'

Bruggendijck was de oudere naam van de weg naar Meerhout en veranderde later in Borgerhoutsendijk.

De plaatsnaam Borgerhout komt in vele dorpen voor: Borgerhout in Meerhout, in Antwerpen en noem maar op. Het woord betekent letterlijk: burger en bos. Maar de oorsprong van ons Borgerhout hebben we nog niet achterhaald.

Het wijkblad Ginderbroek gaf ooit een vrijblijvende verklaring. Op een oude kaart stonden ten zuiden van Mol twee plaatsnamen: Meerhout en Borgerhout. Was Borgerhout toen belangrijker dan Meerhout? En werd de afspanning Borgerhout zo genoemd omdat ze in het begin lag van de weg naar Borgerhout, richting Meerhout?

Het boek 'De Molse Markten door de jaren heen' schreef dat in 1889 in Mol twaalf afspanningen waren, waar men paarden kon plaatsen. De grootste op een na was Borgerhout in Genebroek voor 14 paarden. De twee andere in de wijk Ginderbroek waren 'In de Vrachtkar' van de familie Boons-Blanckaerts voor 12 paarden en 'In de Ster' van de familie Luyckx in de Nieuwstraat voor 8 paarden.

Borgerhout kwam omstreeks 1800 in bezit van de familie Verrees. Hun dochter Anna Verrees trouwde met Henri Luyten (1791-1864) en zij kregen vijf kinderen. De familie Luyten moet een tamelijk rijke familie geweest zijn, want hun zoon Jozef bezat 't Hooghuis (Zie *Zo leefde Ginderbroek*, nr. 8) en hun zoon Peer de afspanning Borgerhout.

Peer Luyten (1830-1881) was getrouwd met Elisabeth Faes (1837-1891). Haar vader was boer en scheper in Postel geweest. In het gezin werden zes kinderen geboren.

Toen Elisabeth Faes in 1891 stierf, werd haar broer Peer Faes als voogd aangesteld. Hij kwam in Borgerhout wonen en regelde er vooral de handelszaken.

Een andere broer Jos Faes, die pastoor was in Scherpenheuvel – hij heeft er onder meer het Rozenkranspark aangelegd - hield achter de schermen ook de gang van zaken in Borgerhout mede in het oog.

Een broer van Elisabeth Faes was Adriaan die getrouwd was met mevrouw Broeckx.

Het domein Borgerhout omvatte een woonhuis, drie grote schuren, stallingen, een bakhuis, een kamer voor de knecht en een voor de dienstmeid, een kruidenierswinkel, een gelagzaal, vanaf 1895 een tramhalte, vanaf 1904 een melkerij en achter hun 'geleeg' lag het terrein van de 'edele handboog'.

Borgerhout was van oudsher een afspanning waar wachters, stouwers, leurders, 'teuten', bedevaarders naar Scherpenheuvel konden

overnachten. De veestouwers konden hun vee tijdelijk in de stallen kwijt. Soms lag het bakhuis vol met spullen van de voddenmarchands. Peer Luyten was een 'vrachter' met paard en kar op Diest en Antwerpen. Hij voerde onder meer graan naar Diest en keerde terug met vaten Diesters bier. Men kon allerhande pakjes en waren met Peer Luyten meegeven naar zijn bestemmingen.

Op een van de tochten werd zijn been zwaar toegetakeld. Dokter Dyckmans moest het tot in het midden van het dijbeen afzetten. Volgens de overlevering werd het afgezaagd zonder verdoving. Achteraf had hij nog zo veel pijn dat hij zich naar de Nete sleurde om in het koude, stromende water verzachting te zoeken voor de pijn. Hij heeft de operatie niet lang overleefd en overleed in 1881.

In Borgerhout was ook een winkel. De arme buurt met kleine ambachtslui en dagloners die in de zandputten, bij de boeren of in de 'Walen' gingen werken, hadden niet altijd de nodige centen om er iets te kopen. De meesten moesten wachten tot de dagloners thuis kwamen met enkele zuur verdiende centen. Of ze zetten een varken op en verkochten de hespen en de rug en moesten zichzelf tevreden stellen met de 'vlakken' (de zijstukken).

De mensen konden wel met hun eieren en boter in Borgerhout terecht, en hun producten inruilen voor wat etenswaren. Het was ruilhandel waar vooral de winkelier rijker van werd.

De familie Verrees bezat een grote vetweide naast hun woning, een 'dries' (waar nu benzinstation Texaco is), een weide in Schriek en akkerland in Mols Veld. Ze hadden dus land genoeg om te boeren. Voor dat werk hadden ze een inwonende knecht en meid.

In de gelagzaal trof men vooral de rijke burgerij aan en de leden van de 'edele handboog'. Stamgasten waren onder meer dokter Dyckmans, burgemeester Van Hoof, onderpastoor Tas en later ook studenten en seminaristen. Elke week tapte men in Borgerhout een

derde van een hectoliter Diesters bier en een hectoliter gerstebier. Er werd wekelijks ook een vaatje jenever uitgedronken.

Borgerhout was het lokaal van allerlei landbouw- en veeteeltverenigingen, zoals de Landbouwcomice van Moll, het Veekeeweeksyndicaat Moll, de Vrije Veeverzekering Moll, de Paardenverzekering Moll. De meeste vergaderingen hadden in Borgerhout plaats en er werden ook heel wat voordrachten en spreekbeurten gehouden.

Een zeer nuttige landbouwvoordracht over de teelt der zomervruchten, zal er gegeven worden te Moll in 't Borgerhout, op Zondag 20 Februari 1916 aanstaande om 1 ½ ure namiddag, door den heer Leopold Voordeckers, landbouwingenieur. De landbouwers van Moll-Centrum, Ezaert, Hessie, Milleghem, Achterbosch, Sluys en Heidehuizen worden vriendelijk uitgenodigd. Annoncenblad van Moll, 1916.

Toen in 1895 de tramlijn Turnhout-Mol-Eindhout werd aangelegd, werd Borgerhout zelfs een kleine tramstatie met wachtzaal. Voor hun deur kwam een spoorwissel waar wagons konden gelost worden, zoals vee voor de markt van Mol, bakstenen en zand, steenkolen, en ook witzand voor de leurder Janneke Zand.

Borgerhout werd ook een wachtzaal voor de reizigers. Als de rode vlag aan de gevel uithing, was dat een teken voor de machinist dat er nog klanten in de gelagzaal zaten. Ook de Hollandse bedevaarders voor Scherpenheuvel overnachtten in Borgerhout.

Over die tramhalte Borgerhout willen we u een grappige anekdote niet onthouden, die in Gazet van Moll van 6 mei 1899 verscheen.

Het onwaarschijnlijke is soms waar ... Ten bewijze

Een Parijzenaar moest in België te Borgerhout zijn om er te onderhandelen in een fabriek. Hij pakt den express tot Brussel, daar koopt hij een Belgische reisgids en zoekt er in naar Borgerhout. Hij vindt het gelegen op de tramlijn Moll-Meerhout-Oosterloo en daar er maar één

Borgerhout in den geheelen reisgids staat moet dat zijne bestemmingsplaats wezen. Hij vraagt eene reiskaart over Leuven-Herenthals-Moll en komt hier om 12 uren aan. Hij stapt op den tram op Meerhout en neemt eene kaart voor Borgerhout. Aan dezen halt gekomen roept de garde: "Borgerhout!"

De Parijzenaar ziet rond en zegt in zich zelve: Dat kan Borgerhout niet zijn, want dat ziet er hier niet erg fabriekachtig uit. Ook weigert hij uit te stappen als de garde hem zulks verzoekt. De garde is verplicht de jufvrouw uit Borgerhout (Maria Luyten?) tot hulp te roepen en zij gelukte er in den man te doen begrijpen dat het wel hier is dat hij moet uitstappen... Daar hij nu maar toe over een fabriek klapte, zegde de jufvrouw dat hij waarschijnlijk te Borgerhout bij Antwerpen moest zijn. Wel ja, zegde de sukkelaar... Met drie uren te wachten vooraleer de trein op Antwerpen vertrok, betaalde de reiziger zijn avontuur. Een fijn stuk hesp en een piketspel met den patroon uit Borgerhout (Pierre Faes, de nonkel van Maria Luyten die er inwoonde?) hadden hem reeds zijn gesukkel doen vergeten en zijnen geest heropgeruimd.

Toen in 1904 in Borgerhout een kleine melkerij werd opgericht, werd de winkel gesloten en de ruimte bij de herberg gevoegd.

Marie van Borgerhout

Peer Luyten en Elisabeth kregen zes kinderen. Uiteindelijk zullen er slechts drie volwassen worden.

Ook Louise, het grootste kind op deze foto zal overlijden als ze twintig is.

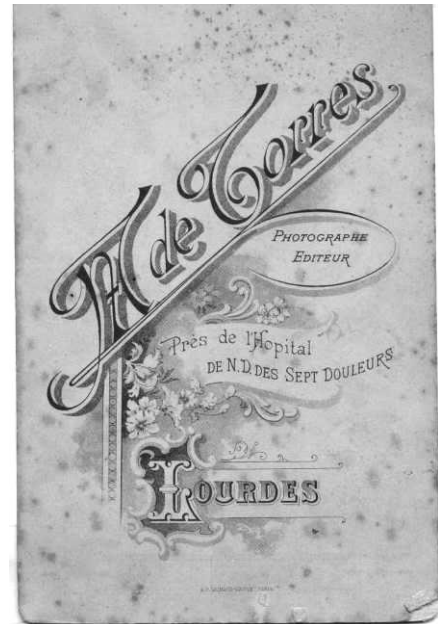
De drie overblijvende kinderen zijn de meisjes Marie, °1873, Stephanie, °1877, en Karel, °1880.

Marie en Stephanie gingen op internaat bij de Zusters Franciscanen te Herentals.

Als bewijs dat de familie het goed kon doen, kunnen we even aanhalen dat de gezusters Maria en Stefanie Luyten in 1900 op bedevaart naar Lourdes gingen, toen toch een treinrit van een nacht en twee volle dagen. En Karel zal voor geneesheer studeren.

De gezusters Marie en Stephanie Luyten in 1900 in Lourdes.

Ondertussen kreeg Maria kennis met Eugeen Schaeken van Meerhout en Stephanie met Karel Geuns van Tongerlo. Maar omdat hun broer Karel nog in Leuven studeerde, zagen de twee gezusters zich verplicht hun huwelijk uit te stellen tot hij afgestudeerd was.

De gezusters trouwden op dezelfde dag in 1904.

(Trouwfoto van Maria Luyten en Eugène Schaeken op de voorpagina.)

Na haar huwelijk verhuisde Stephanie met haar man mee naar Tongerlo. Hij was een ketelslager en zij had een winkel van ijzerwaren.

Maria en Eugeen Schaeken kochten in verdeling de eigendom Borgerhout voor 14.000 frank en zetten de handelszaken verder.

1904 - Familiefoto bij de trouw van Maria en Stefanie Luyten. Vooraan v.l.n.r. vader Schaeken, Eugeen Schaeken en Marie Luyten, voogd Peer Faes, Stephanie Luyten en Eugeen Geuns en moeder Geuns.

Maria Luyten werd in de omgang meestal Marie van Borgerhout genoemd, of ook wel eens de Madame. Zij was een zorgzame en goedelijke huisvrouw. Neefjes en nichtjes mochten geregeld aan tafel bijschuiven. Zij was erg katholiek en ging enkele keren in de week naar de kerk, gehuld in een kapmantel.

Maria Luyten

Eugeen Schaeken

Eugeen Schaeken (1871-1926) was een zoon uit het herenboerenbedrijf 'Hovenstein' in Meerhout-Gestel. Hij studeerde voor landmeter in Malonne, maar zou dat beroep nooit uitoefenen. Hij werd vooral een gewiekste zakenman, voor wie een cent een cent was. Kregen de neefjes en nichtjes met de kermis van Marie van Borgerhout tien centiem, dan moesten ze die, als terugkwamen van de foor, van hem nog bij zich hebben.

Het was vooral Eugeen Schaeken die de zaken van Borgerhout regelde en uitbreidde. Vanaf 1910 specialiseerde hij zich in de handel van meststoffen en machineoliën

Kunstmeststoffen en Machieneoliën

Opgeloste Ohlendorfsche peru guano, superphosfaat, nitraat, extra samengestelde meststoffen voor aardappelen, voor klaver, voor wei-

de, voor haver en andere granen, metaalslakken, kainiet, enz. Beste zaaihaver alsook machieneoliën, moteurolieën, cylinderolieën, consistentenvetten, wagensmeer, hoefseer, ledersmeer, riemsmeer enz., zijn aan alle uiterst concurrerende prijzen te bekomen in 't groot en in 't klein in het gekende huis 'BORGERHOUT' te Moll, bij Eug. Schaeken-Luyten.

Het Annoncenblad van Moll, 1912.

Eugène Schaeken was ook bestuurslid van vele landbouwverenigingen en werd de stuwende kracht voor het oprichten van een melkerij in Borgerhout.

Eugeen Schaeken bleef groothandelaar in meststoffen en granen, maar de kleinhandel in Borgerhout verhuurde hij aan Verelst.

In 1916 bouwden Marie Luyten en Eugeen Schaeken een kleine burgerwoning naast Borgerhout en gingen daar wonen, nu Ginderbroek 92.

Je merkt nog de wissel van de tram.

Maria Luyten en Eugeen Schaeken bleven kinderloos.

In 1923 namen ze een Hongaars meisje, Annuska Gustinjak als pleegkind aan. Annusj zou niet terugkeren en dienstmeid bij Maria van Borgerhout blijven.

Na het overlijden van Marie van Borgerhout in 1958 werd Annusj dienstmeid bij dokter Michel-Luyten. Na een tiental jaren keerde ze toch nog terug naar Hongarije, naar haar zuster in Boedapest.

Eugène Schaeken, Marie Luyten en het meisje Annuska.

Eugeen Schaeken had een zwakke gezondheid. Hij was een maaglijder. Al in 1916 maakt hij een testament op, waarin stond dat de geërfde goederen terug moesten gaan naar de respectievelijke families. Uit het testament bleek ook dat ze van de familie Luyten zeventienduisend frank en van de familie Schaeken twaalfduizend frank geërfd hadden of ten geschenke gekregen voor de koop en de uitbouw van Borgerhout.

In 1926 overleed Eugeen Schaeken, hij was 55 jaar.

Karel Geuns, de neef van Marie van Borgerhout, moest bij zijn tante Marie komen inwonen (chaperon). Hij zegde zijn werk op in Tongerlo en kon als bediende beginnen in de fabriek van Gompel, dankzij de steun van zijn oom Karel Luyten. Later werd Karel Geuns boekhouder in de melkfabriek van Mol-Achterbos.

1927 – Marie van Borgerhout in de rouw, samen met haar neef Karel Geuns.

1930: Voor de tweede maal gaan de gezusters Maria en Stephanie Luyten op bedevaart in Lourdes.

In december 1925 kocht de gemeente de tuin aan Borgerhoutsendijk van Schaeken-Luyten, groot 13.70 a, voor een openbaar plein.

1939 - Fien van Jef Sjik, Fien Nuyts, met haar dochter Maria op het Pleintje van Borgerhout. De gemeente had al de haag rondom het pleintje omgehakt en enkele bomen geplant.

Op de achtergrond café Borgerhout in een nieuw kleedje en de vroegere woning van Marie van Borgerhout.

In 1927 verkocht Maria Luyten de gebouwen Borgerhout aan Karel Nietvelt, die de Mulder werd genoemd omdat hij ooit molenaar geweest was op de windmolen van Ginderbuiten.

Het gebouw waarin de melkerij was gevestigd werd gekocht door Jef Stijns. Dat is waar nu Anna van Wies Stijns' zaliger woont, Ginderbroek 82.

De herberg en tramstatie Borgerhout met daarnaast de magazijnen voor meststoffen en steenkolen, een kermiswagen en uiterst links nog een gedeelte van de melkerij van Borgerhout.

De boterfabriek van Borgerhout

In elk dorp waren 'landbouwcomices' opgericht. Een van hun zorgen was de bereiding van boter te vergemakkelijken en ook zoveel mogelijk geld uit de melk te halen. Naast het vetten van varkens en het houden van schapen of geiten, heeft de zuivelindustrie de Kempen uit de ergste armoede gered.

De bereiding van boter gebeurde vroeger uitsluitend op de boerderij en was vooral het werk van de boerin. Maar met de komst van de co-operatieven begonnen de boeren de melk samen te brengen om met gemeenschappelijke ontromers te kunnen werken.

Onder invloed van de tijdelijke melkerijschool te Mol in 1899, begonnen de boeren in de verschillende gehuchten de jaren daarop samen te werken bij het boteren van de melk. Ze brachten de melk naar een boerderij of een gebouw waar de ontromers en een kneedmachine stonden. Dat gebeurde in Achterbos en in Sluis.

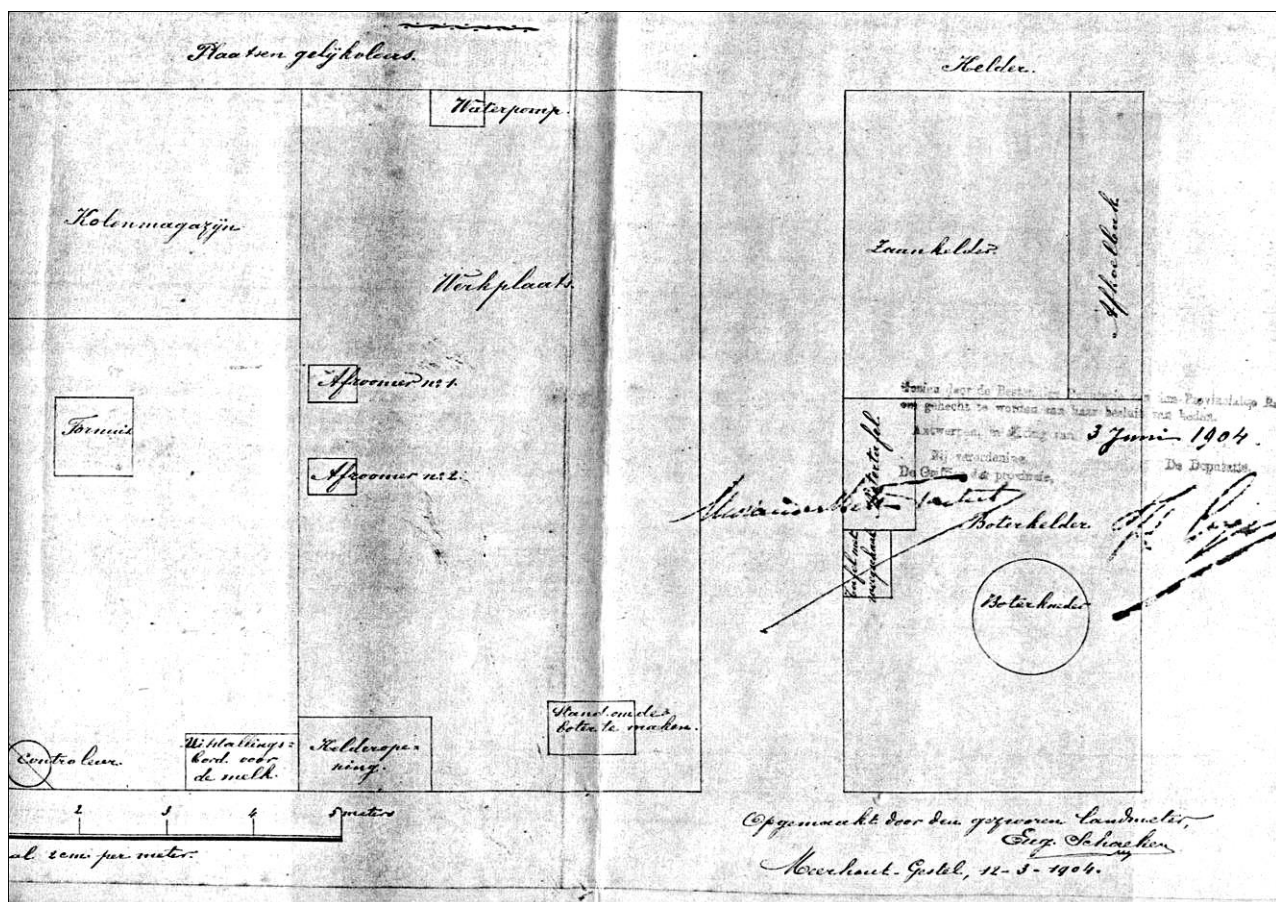
Ook in Ezaart was in 1901 onder de stuwende kracht van eerwaarde heer Heylen, de verantwoordelijke onderpastoor voor het gehucht Ezaart, al een melkerij met 128 leden die 275 koeien hadden en ongeveer 1600 liter per dag verwerkten. De melkerij had als voorzitter A. Berghmans van Ezaart en als schrijver Peer Faes, de voogd van Marie Luyten, die in Borgerhout woonde. Het was een losse en spontane samenwerking waar de kosten onderling gedragen werden en de schrijver het botergeld in de hand uitbetaalde.

Maar om in orde te zijn met het koninklijk besluit van 11 april 1903 moesten die verschillende melkerijen een officiële vergunning aanvragen. De boerengilde van Ezaart verstuurde in 1904 die aanvraag aan de gemeente.

Eugène Schaeken en Marie van Borgerhout steunden het initiatief en hij, die landmeter was, tekende de plannen van de melkerij, die hij op 12 maart 1904 ter goedkeuring bij de bevoegde instanties neerlegde.

De melkerij zou naast de magazijnen van Borgerhout komen. De oppervlakte was eerder beperkt. In de eerste werkplaats werd de melk binnengebracht. Er waren een kolenmagazijn, een fornuis, een 'uitstallingsbord' en een 'controleur' voor de melk. De volgende werkplaats had een verhoogde vloer waarop twee afromers stonden en een waterpomp.

Er was ook een opening en een trap naar de kelder, waar de zaankelder was, een afkoelbak, en de boterkelder met de 'boterkneder'.

Plan van de melkerij.

Het moet voor die tijd een redelijk grote melkerij geweest zijn, want in Sluis werkten maar twee mannen en een vrouw (in Borgerhout drie mannen en een vrouw), en in Achterbos en in Sluis werd slechts duizend liter per dag verwerkt (1600 liter in Borgerhout).

De definitieve goedkeuring door de Gouverneur van de provincie Antwerpen volgde al op 25 mei 1904 en werd op 3 juni 1904 afgeleverd. De bestendige deputatie gaf machtiging aan het bestuur van Ezaart

een melkerij te Ginderbroek in te richten. Ze was in het Frans opgesteld.

“Vestiging: Lokalen waar men ten minste 1000 liter melk per dag zal behandelen, voor het voortbrengen van boter. Ligging: Moll (Esaert): kadaster: sectie F, nr. 1197g. Plan verplicht. Naam: Coöperatieve vennootschap melkerij Esaert. Voorwerpen voor de verwerking: Twee ontromers, handcentrifugen, verwerkende ongeveer 1600 liter melk per dag.

Voorwaarden: Opgelegd door het Koninklijk Besluit van 21 september 1894. Onderzoek van commodo en incomoda: geen enkele vraag met een tegenkanting. Advies gemeentebestuur: gunstig. Duur van de toelating: 30 jaar.

Speciale voorwaarden: De vloer van de magazijnen ondoordringbaar, de muren gecementeerd of bedekt met tegels van aardewerk tot op een hoogte van ten minste een meter, al het hout behandeld met olie, de magazijnen voorzien van water en tevens de nodige afvoerbuizen, de vloer en de muren geregeld afwassen, het afgevoerde water vooraf gezuiverd.

Het maatschappelijk kapitaal werd bijeengebracht om de melkerij in te richten, om zo meer melkontromers aan te kopen en om het werkvolk te betalen. De aangeslotenen waren verplicht aandelen te onderschrijven volgens het aantal koeien. Ieder lid moet minstens een aandeel van vijf frank per koe ondertekenen. Eugène Schaecken zal ook wel voor een deel van het nodige kapitaal ingesprongen zijn. Peer Faes werd schrijver van de melkerij Borgerhout en mevrouw Schaecken-Luyten, Maria van Borgerhout, kreeg de dagelijkse werkzaamheden in handen. Hoewel de melkerij de naam Esaert meekreeg, was ze wel degelijk in Ginderbroek gevestigd, namelijk in Borgerhout.

De vennootschap verstreekte de volgende gegevens aan de gemeente bij de aanvraag voor een melkerij.

In de melkerij zullen 3 mannen en 1 vrouw werken, 5 uren per dag. Het geldt een handmelkerij, waaraan geen bijzondere gevaren voor ontploffingen, brand of andere ongevallen verbonden zijn. Verder worden alle voorzorgen genomen voor de reiniging en de afleiding van het vuile water. De beschikbare plaats in het werkhuis bedraagt 20 kubieke meters per werkman.

Ondergetekende: de Voorzitter melkfabriek Ezaart: A. Bergmans

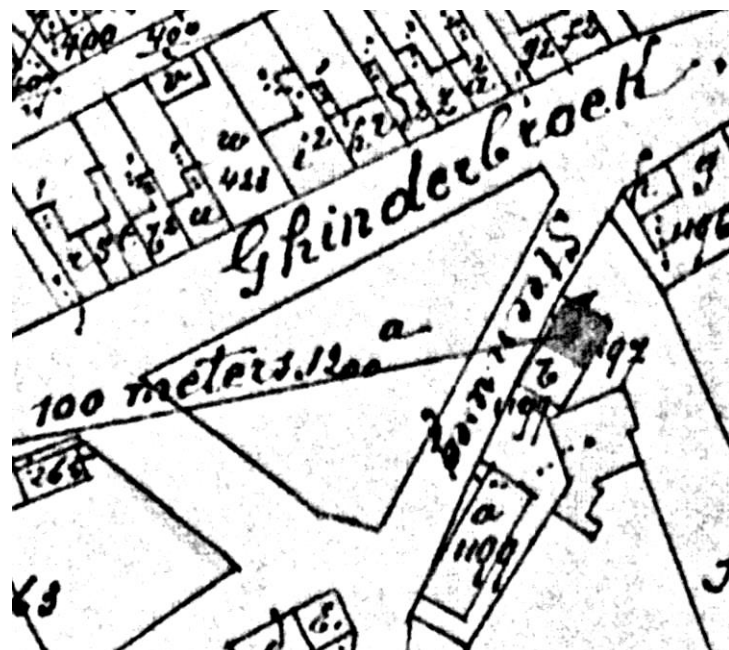
Het initiatief kreeg vleugels, want enkele weken later reageerde de gemeente al.

Het plaatselijk bestuur heeft de eer de personen ter kennis te brengen dat een onderzoek van commodo en incommodo geopend is nopens de vraag gedaan door het bestuur der melkerij te Moll (Ezaart), strekkende om machtiging te bekomen tot het oprichten van een boterfabriek, verwerkende dagelijks ongeveer 1600 liters melk, gelegen te Ghinderbroek op het perceel kadastraal gekend F nr. 1197 g, dit in overeenstemming met de voorschriften van het Koninklijk Besluit van 29 januari 1863. Het proces-verbaal zal opgemaakt worden den 2 mei 1904.

*De Secretaris,
Karel Jozef Noukens*

*De Burgemeester,
Edmond Van Hoof*

Ezaart

De plaatselijke veehouders ondertekenden eigenhandig de oorkonde, onder de datum 18 april 1904.

Namen en voornamen	Woonst Straat	Datum van het Bericht	Handteekten ten bewijze van ontvangst	Oanmer- kingen
Luyten. Kemps Karel	Ghinderbroek	18 april 1904	C Luyten	
Luyten. Faes de kinderen	4	}	H. van Luyten	
Berghmans Joanna	4		J. Berghmans	
De Honinck. Berghmans	4		F. de Honinck	
ooms Berghmans Jan	4		J. Ooms	
Peters. Schoevers H ^z	4		+	
van Gestel de kinderen	Markt		Ch van Gestel.	
van Oract. Secart W ^z	4		van van Oract Secart	
Wouters Hens Peer Louis	Ghinderbroek		J. Wouters	
Geuens. Wouters Frans	4		J. + Tongel	
Van Bongel Frans	4		J. Van Tongel	
Vos Louis Geuens Jan	4		+	
Dierckx Lenaerts old. W ^z	4		Jans Dens	
Mols Karel	4		Ch Mols	
Dens Jan	4		Louis van Dens	
van Baelen Louis	4		+	
Vos van Hout Frans	4		+	
van Baelen. Geuens Frans	4		Luis Karel	
Tuls Karel	4		Guines Karel	
Immers Karel.	4		J. Molenberghs	
Molenberghs Jan	4		Alphos	
Vos Alfons	4	+		
Vermeer Jan	4	+		
Broeckx. derts H ^z	4	L. Belmans		
Belmans Livinus	4	Victor d'ys		
Nys Victor	4	+		
van Baelen Frans	4	Karel Dens		
Sons Karel	4	J. Smeyers		
Smeyers Frans	4	V. van Streveger		
van Overegen Vincent	4			
Wouters. Verachtert Frans	4	J. Wouters		
Wouters Ferdinand	4			
Hendrickx Karel	4			

<i>namen en voornamen</i>	<i>woonst Straat</i>	<i>datum van het bezicht</i>	<i>handteekeningen bewijze van ontvangst</i>	<i>slammer ringen</i>
<i>Hooremans Alphonse Ooms Leopold Willems Peer Pauwels Dominicus Berghmans Leopold Curinga Gommarius Geuens Peer Remps Jan Nuyts Frans</i>	<i>18 April 1904</i>		<i>+ Ooms Leopold Willems Peer + + + J. Geuens + Remps Jan Nuyts</i>	

Opvallend was dat 15 onder hen (30%!) hun naam niet konden schrijven en met een kruisje ondertekenden.

We zijn blij dat we jaren geleden enkele ouderen aangesproken hebben die de melkerij Borgerhout nog gekend hebben. Het waren Rik Berghmans (1900-1988) uit de Hooistraat; Frans Suls (1902-2005) uit de Hoogstraat, Gusta Conjaerts (1906-2004) uit de Nieuwstraat en de familie Josepha, Gustaaf en Charel Geuns, de kinderen van de zus van Marie van Borgerhout. We hebben hun bevindingen gebundeld.

Bij het ontstaan van de melkerij was er een onderpastoor bij betrokken. Heylen heette hij en hij was vooral dienstdoend in het gehucht Ezaart. Hij nam het initiatief om in Mol-Centrum een melkerij op te richten. Als proost van de landbouworganisaties sprak hij de boeren van Hessie en Ezaart aan, waar veel boeren woonden met vier à vijf koeien, maar ook die van Mol-Markt, Heische Huizen en Ginderbroek. De melkerij vond onderdak bij Marie van Borgerhout. Naast haar herberg had ze nog twee kleine huizen en een magazijn. Daar werd de melkerij in ondergebracht. Daarna woond er Anna van Wies Stijns.

Er werden enkele arbeiders aangenomen, die in de voormiddag werkten en per uur werden betaald. Mijn vader Charel Conjaerts uit de Nieuwstraat, was de botermaker in de melkerij, Jef Goelen van de Polderstraat was zeeldraaier van beroep. Pierre Willekens en Mie Dens woonden in de Hoogstraat. Mijn vader Charel Conjaerts en mijn moeder Mie Dens hebben mekaar leren kennen in de melkerij.

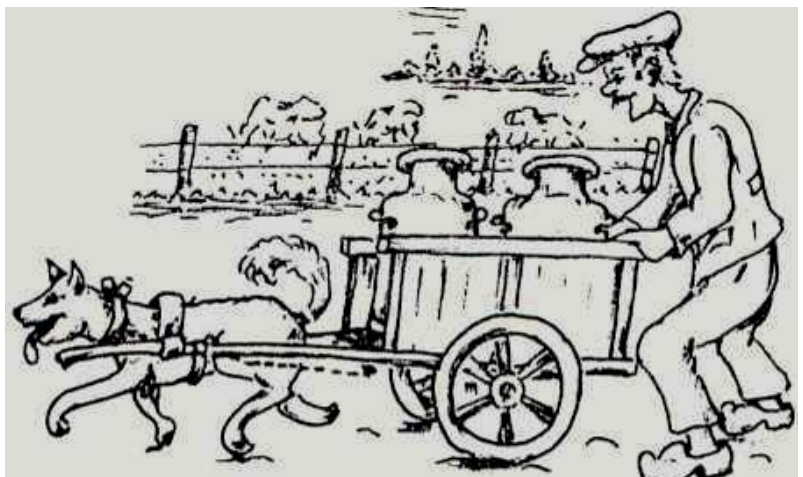

Marie van Borgerhout, Marie Luyten, had de leiding. Mijn vader (Charel Conjaerts) vertrok 's morgens heel vroeg, steeds voor wij naar school gingen; in de zomer zelfs om vier uur om zo vlug mogelijk te kunnen beginnen. De arbeiders van de melkerij begonnen meestal om 5 uur en werkten tot 's middags. Het was zwaar werk: het versleuren van de volle kruiken, het draaien met de hand van de afromers en kneedmachines.

Tussen 6 en 9 uur moest de melk binnengebracht worden. Meestal was dat het werk van de grotere kinderen, omdat de ouders daarvoor geen tijd hadden. Met een kruik op de kruitwagen of

op de hondskar, reden ze naar melkerij langs bezijden binnen, tot achter op de 'koer'.

Met al die honden was het daar een geblaf van jewelste. Soms begonnen de beesten naar elkaar te happen, zodat wel eens een melkkruik op de grond tuimelde.

De kruiken werden op een verhoog gezet, netjes naast elkaar. Aan elke kruik hing een ijzeren plaatje met het nummer van de boer. Als soldaatjes in het gelid stonden ze er mooi naast elkaar.

Mijn vader goot de melk in een ton om de hoeveelheid te meten. Het deksel in die ton ging met de melk mee omhoog en duidde zo het aantal liters aan. Daarna vulde hij een flesje waarin wat poeder zat om het vetgehalte te kunnen bepalen. Want naargelang het aantal graden had men bijvoorbeeld 25, 30, soms zelfs 35 liter melk nodig voor één kilogram boter.

In de winter goot mijn vader heet water bij de 'zaan' (room) om het boteren te vergemakkelijken. Eens morste hij een 'zwaats' heet water op zijn arm waardoor hij geweldig verbrand was.

De melk werd in grote melkontromers gegoten. De eerste jaren werd de machine met de hand gedraaid, later met een gasmotor in beweging gezet.

De schoolgaande meisjes en jongens, die de melk hadden aangebracht, vervolgden hun weg naar de kerk om de mis bij te wonen. Na de dienst keerden ze terug langs de melkerij en mochten de 'aflaat', de afgeroomde melk, mee naar huis nemen die vooral gebruikt werd om de kalveren en de varkens te laten drinken. Anderen reden ermee naar de molenaar van Millegem, die veel varkens had.

Voor de botermelk echter moest betaald worden, één centiem per liter. Hoewel het een kleine melkerij was, kwamen toen zelfs boeren uit Ginderbuiten naar Borgerhout.

Rond de middag kwam mijn vader terug naar huis en begon meteen op het veld te werken, want we boerden zelf met een 4 à 5 tal koeien. Mie Dens moest wat langer daar blijven omdat zij de machines en de kruiken moest schoonspoelen.

Marie van Borgerhout noteerde elke dag achter het nummer van de boer het aantal binnen gebrachte liters melk en het opgemeten roomgehalte. Om de veertien dagen betaalde Marie van Borgerhout het

bedrag van de geleverde melk uit, die berekend werd volgens de hoeveelheid melk en het roomgehalte.

De uitbetaling gebeurde in de herberg van Borgerhout. Van het café ging de boerin meestal naar de winkel, want Marie van Borgerhout verwachtte dat ze bij haar ook het melkgeld voor winkelwaar en 'ellegoederen' zouden opkopen.

De familie Conjaerts met Jef, vader Conjaerts, Julia, kloostersuster Fernanda, Mit (alleen zij leeft nog), moeder Conjaerts, Gusta en priester Nand.

De familie van Jos Goelen (188-1934) en Catharina Vermeer.

Ze woonden in de Polderstraat en Jos Goelen was landbouwer en als bijverdiens

werkte hij in de melkerij. Het paar had drie zonen. Twee zonen: Edward (°1895), een seminarist, en Jozef (°1897), die voor onderwijzer leerde zijn beiden in 1918 aan de beruchte Spaanse griep gestorven.

Marie van Borgerhout was een 'madame', een goed mens. Haar man Eugène Schaeken, die nogal jong overleed, was een 'heer' en zeker geen werkman. De melkerij pakte de boter in en laadde ze in korven. De boter werd verkocht aan 'grossisten' van de stad, die ze daar aan de man brachten. De weegschaal van de melkerij ligt nog bij ons op zolder. We hadden ze gekocht op een koopdag bij Goeleke, de nicht van Marie van Borgerhout.

Bij Marie van Borgerhout was het steeds druk: ze boerde met enkele koeien, ze had een afspanning en een herberg, er was een tramhalte en ze hielp alle dagen in de melkerij. Daarom had ze een knecht en een dienstmeid in dienst.

Bij de start moesten de melkafromers nog met de hand gedraaid worden, want in de aanvraag voor een melkerij stond: *deux écremeuses centrifuges mues à la mains* (twee melkontromers die met hand worden aangedreven). In 1907 vroeg Melkerij Borgerhout de toelating om een 'gasmotor van drij paardenkracht' te plaatsen.

De melkerij draaide nog zeker op het einde van de Eerste Wereldoorlog, want toen heb ik nog melkkruiken op het verhoog zien staan, waar een 'gaspover' stond, een machine die altijd pofte. Die machine was met een brede riem, die langs de muur liep, met de as van een groot wiel verbonden en bracht zo de melkontromers in beweging. Die machinerie was met een hek afgesloten, vertelde Rik Berghmans nog.

De industrialisatie van het boteren kon pas echter echt goed beginnen met het plaatsen van een gasmotor in de melkerij. De melkerij Borgerhout was eerst aan de beurt voor een gasmotor. De gasleiding was in 1907 in het Centrum van Mol gelegd en pas enkele jaren later in de gehuchten. De melkerijen van Sluis en Achterbos zullen in 1914 en 1917 een dieselmotor in gebruik nemen.

In de Gazet van Moll verscheen op 28 maart 1908 het bericht om het oprichten van een veebond te bespreken in het lokaal van de melkerij. *De landbouwers van Ginderbroek, Ezaart, Hessie en Heidehuizen zijn verzocht bijeen te komen in het lokaal der Melkerij van Genebroek op Zondag 5 April om 5 uren namiddag, om het oprichten van een veebond te bespreken.* *Het voorloopig bestuur.*

Op 6 september 1918 vroeg Remi Claes van de Nieuwstraat, algemeen beheerder van de maatschappij Melkpasteurisering, aan de gemeente de toestemming om het water langs de sloot naast de Borgerhoutsendijk naar de Nete te laten afvloeien. Het was een van de laatste vermeldingen over de melkerij Borgerhout. En op 18 september 1918 noteerde het kasboek van de boerengilde Ezaart nog een som van 185 fr., die werd uitbetaald aan de melkerij Borgerhout.

Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog temperde de ontwikkeling van de zuivelindustrie en betekende voor vele kleine melkerijen een langzame dood, zoals die van Borgerhout en Sluis.

De Duitsers eisten het beste vee op en de boeren werden verplicht melk aan hen te leveren. Door de oorlog was de veestapel bijna gehalveerd en de beesten waren vaak ondervoed. Daarbij gebruikten de mensen meer melk voor eigen gebruik of ze konden de melk op de zwarte markt verkopen.

In 1919 werd de vereffening van melkerij Borgerhout in het Annoncenblad van Moll aangekondigd.

Melkerij Borgerhout en Ginderbuiten: vereffening van het maatschappelijk kapitaal. De aandeelhouders die bij vergissing geene uitnoodiging ontvangen hebben, moeten zich aanmelden vóór de vergadering die gehouden wordt in Gildenhuis op Zondag 13 April om 2 ure.

De melkerij van Sluis en die van Borgerhout werden na de oorlog in 1919 niet meer opgestart. We vermoeden dat de boeren daarna naar de melkerij van Achterbos zijn overgestapt, die stand kon houden dankzij het krachtvolle optreden van de pastoor van die parochie. Enkele jaren na 1920 kreeg de melkverwerking weer wat meer belangstelling en dat uitte zich in 1925 met de oprichting van nieuwe melkerij in Sluis, de Sint-Bernardusmelkerij.

Na de Tweede Wereldoorlog ontstonden grotere zuivelcoöperaties die een meer streekgebonden functie hadden. Door de groeiende boterberg geraakte de melkerijen in crisis. De melkerij van Sluis Sint-Bernardus ging in 1952 dicht. De langste overlevende Molse melkerij was die van Achterbos, maar die werd op haar beurt in 1971 opgeslorpt door de melkerij van Retie, die ondertussen ook al opgedoekt is.

Overzicht melkerij Borgerhout

- 1901 24 september: De handmelkerij Borgerhout telde 128 leden en verwerkte dagelijks de melk van 275 koeien of ong. 1600 liter.
- 1904 12 maart: De plannen van een handmelkerij werden opgemaakt door landmeter Eugène Schaeken.
- 1904 17 april: De plannen van de handmelkerij werden naar de provincie Antwerpen gestuurd.
- 1904 18 april: 52 veehouders vormden een vennootschap om een boterfabriek op te richten.
- 1904 2 mei: Aanvraag door de vennootschap aan de gemeente voor een boterfabriek.
- 1904 25 mei: De goedkeuring door de gouverneur.
- 1904 3 juni: Mededeling van de goedkeuring.
- 1907 De aanvraag tot de goedkeuring voor het plaatsen van een gas motor van drie paardenkracht.
- 1918 De goedkeuring om het afvalwater te laten afvloeien langs de weg Mol-Meerhout.
- 1919-1920: De vereffening van de melkerij Borgerhout.

Ook de melkboer kwam aan huis !

Een sfeerbeeld

Borgerhoutsendijk

Wie van Mol naar Meerhout wilde, moest eertijds door het drassige Neteval, een rivierbedding die vroeger ook vaak overstroomde.

Daarom legden, heel lang geleden, de bewoners een berm aan en ze overspanden de Nete met eiken en andere boomstammen, zodat ze droogvoets en met de kruiwagen of met paard en kar aan de andere kant konden geraken.

Zo ontstonden er verschillende dijken dwars door de Netevallei:

- de Molderdijk van Mol naar Balen,
- de Kleinendijk van Mol naar Heidehuizen en Hutten,
- de Borgerhoutsendijk van Mol naar Meerhout,
- het 'Schabberdekske' (de Schapendijk) van Ezaart naar de Belse

bossen en de heivelden van Heidehuizen.

Het huidige 'schabberdekske'.

Het verdwenen brugje over de Mol-Nete van de doodlopende Beemdenstraat, met onder meer Vic Schillebeeckx en War Horemans. Het werd afgebroken bij de aanleg van de ligweide van het openlucht zwembad.

1939 - De vroegere Borgerhoutsendijk met een kasseistrook van 3 m, braakliggende stroken ernaast en de tramlijn. De jeugd van Ginderbroek met Irène Raus.

De kadastrale kaart van 1811 en ook het eerste bevolkingsregister (1856-1866) noemden de weg van Mol naar Meerhout de 'Meerhoutschen Dijk' of de 'Meerhoutschen Weg'.

Een andere naam was Bruggendijk. Deze naam gaf duidelijk de bedoeling van die weg aan: de weg was een dijk met een brug.

Zo stond in een tekst van 1757 dat de pachthoeve Borgerhout aan 'den Bruggendijck' lag.

Pas in het bevolkingsregister van 1910-1920 was er voor het eerst sprake van de Borgerhoutsendijk.

De weg naar Meerhout was waarschijnlijk een minder belangrijke verbinding, want terwijl de andere wegen naar de buurdorpen midden negentiende eeuw al werden gekasseid (1845: Mol-Geel, 1847: Mol-Turnhout, 1850: Mol-Balen en 1856 Mol-Lommel), kwam de weg Mol-Meerhout slechts in 1885 aan de beurt. In 1896 werden al enkele zandwegen in de dorpskom met kasseien verhard, o.a. de Veldweg naar Millegem.

De oom van Coob Smed hielp als jonge werkgast de kasseibedding van de Meerhoutsen Weg uitgraven, die drie meter breed zou worden. Een Waalse 'entrepreneur', die de weg zou aanleggen, logeerde in een afspanning te Meerhout, waarin hij tevens zijn bureau had geïnstalleerd. 's Zondags werden de arbeiders in die herberg ook uitbetaald. Omdat de tapkraan vlak naast de uitbetalingtafel stond, was de verleiding groot om op zijn pas gekregen centjes een pintje te drinken, meestal meer dan één.

De stoffige zandwegen langs de kasseiweg werden bij regenweer en bij smeltende sneeuw in modderpoelen herschapen.

Van straatverlichting was er geen sprake. Wie 's avonds vanuit Ginderbroek de Borgerhoutsendijk moest nemen, dook meteen in een zwart gat. Weinigen durfden dat zonder een lantaarn mee te dragen.

In 1908 zou het gemeentebestuur een aanvraag indienen om de Borgerhoutsendijk verder door te trekken naar de spoorweg. Zo zou er een korte en veilige nieuwe kasseiweg van 5 meter breed met een fietspad

komen tussen de tramhalte van Borgerhout en het station van Mol. Maar er is nooit iets van in huis gekomen.

Voor de ouderen onder ons was de Borgerhoutsendijk onafscheidelijk vergroeid met de tram. Op het einde van vorige eeuw legden baanwerkers het spoor van de tram naar Meerhout aan in de zandstrook naast de kasseiweg. Op 4 mei 1895 werd de tramlijn Turnhout-Mol-Meerhout met luister ingehuldigd.

Een rit met de 'Poepehaon' was een echte revelatie: slingerend en puffend langs de bochtige Borgerhoutsendijk, over de rammelende Netebrug en door het Kempense natuurschoon.

Aan de afspanning Borgerhout kwam een halte en een wachtzaal. En zelfs een wissel, waar wagons op een zijspoor konden gezet worden om ze te lossen.

Oorspronkelijk lag er een houten brug over de Mol-Nete. Toen in 1885 de weg werd gekasseid, werd er het jaar daarop een brug gemetseld.

Zondag 16 Februari 1886, na het lof, zal bij J. Noukens, In den Anker op het Laer te Mol, de aanbesteding plaats hebben voor het maken eener brug over den Nieuwen Neeth, in Ginderbroek aan Mie Teuntjesstraat, schreef Het Annoncenblad van Moll

Begin 1914 besliste de gemeente om de Steenweg naar Meerhout 'te verbreden tot 15 m, een veloweg aan te leggen met klinksteen en deze weg te beschermen door een rij bomen'. Maar door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog is de verbreding pas veel later uitgevoerd.

In augustus 1914 trokken de Duitse legers langs de Borgerhoutsendijk onze gemeente binnen.

Een met dynamiet geladen Duitse vrachtwagen reed in 1917 tegen een peiler van de brug over de Borgerhoutsendijk. Gelukkig ontplofte de munitie niet.

Tijdens de aftocht in 1918 lieten de Duitsers op de Borgerhoutsendijk een hondenmitrailleur achter, helemaal intact en met een riem vol kogels. Flor Verbruggen (°1900), Fokke Verrees (°1902) en andere jonge mannen richtten het oorlogstuig op een canada en vuurden de riemen leeg. Zo vierden zij de overwinning.

Bij het uitbreken van de oorlog in mei 1940 heeft het Belgische leger de brug opgeblazen in de hoop zo de Duitsers te kunnen tegenhouden. Enkele weken later werden balken over het puin gelegd en maanden later werd de brug volledig opnieuw hersteld.

Langs de Nete werd moer uitgebaggerd en eens gedroogd gebruikte men die als brandstof voor de open haard. De zo ontstane putten werden soms uitgediept om er visvijvers van te maken.

Jef Mols en zijn kinderen maakten van de moerput langs de Borgerhoutsendijk een visvijver.

Zelfs de trammaatschappij legde een zijspoor aan in de beemden naast de Borgerhoutsendijk om er de assen van de stoomlocomotieven te storten, honderden wagons. Later werden de 'kwachten' van de verlande moerputten aan de Borgerhoutsendijk door de gemeente ge-

bruikt als stortplaats voor de opgehaalde vuilnis, acht jaar lang.

De 'put' van Helsen, thans die van Pol Vleugels, was zo diep dat we er niet mochten gaan schaatsen. "Te ge-

vaarlijk!" zeiden onze ouders.

De ondergrond van de Netevallei was 'rot', hoorden we wel eens zeggen. En of het waar was!

De woning van Maria en Remi Staes rust op 21 palen van elk 4 meter en meer dan 200 vrachtwagens zand werden aangevoerd om het perceel op te hogen.

Garage Teurlings (nu garage Mercedes) kocht na de Wereldtentoonstelling 1958 een Expogebouw en plaatste de constructie op een opgevulde moerkuil.

De kelder van de woning van Maria Heylen had fel te lijden door het droogzuigen bij de verharding van de weg en nog meer bij de vergroting van het zuiveringsstation.

Het bouwperceel van Julia en Charel Mols was een echte 'kwacht'. De fundatie van hun woning te midden van het elzenbroek bestond uit pilaren van vier putbuizen boven elkaar, die vol met beton werden gegoten. Die steunpalen werden onderling met betonnen dwarsbalken verbonden waarop de muren werden gemetseld. In de kelder goot men een vloer van anderhalve meter. Op de oprit naar zijn woning, die een honderdtal meter verder in het broek lag, liet Charel wel vijftienhonderd vrachtwagens steenafval kappen.

Maar ... als Julia en Charel 's morgens vroeg wakker werden, zagen ze door hun raam van hun slaapkamer de reetjes grazen. Wilde fazanten ritselden tussen de struiken door en het krioelde er van eekhoorns, zodat Charel zelden hazelnootjes moest plukken. En dan die merels! Ze kwetterden en zongen de morgenstond wakker. De nachtegalen en de wielenwalen wilden met hun gezang niet ten achter blijven. Ook dat was de Borgerhoutsendijk.

Aan de Borgerhoutsendijk staat het Zuiveringsstation. Het werd in 1964 gebouwd met een capaciteit voor ongeveer tienduizend inwoners. In 1996 kwam er een gloednieuwe installatie. Het station Aquafin werd toen uitgebreid van tienduizend I.E. (inwonersequivalent) naar veertigduizend I.E., of een verviervoudiging van de capaciteit.

Op 2 juni 2009 startte Aquafin in opdracht van het Vlaams Gewest met de volledige vernieuwing van de waterzuiveringsinstallatie. De verwerkingscapaciteit van de installatie steeg van 40 000 naar 61 000 inwoners. Dit betekent dat deze installatie 3920 m³ afvalwater per uur kan ontvangen en verwerken. Ook de geurhinder voor de buurtbewoners zal na dit project definitief tot het verleden tijd behoren. De werken kostten 8,7 miljoen euro.

Op de kasseien van deze bochtige weg vloog menig chauffeur bij regenachtig weer van de weg of maakte een slibrondje. Gelukkig meestal met alleen blikshade. Hoewel Bert Nuyts en Anna Jaspers maandenlang in de kliniek hebben gelegen wegens een aanrijding.

In 1978 vernieuwde firma Swinnen van Balen deze provincieweg. De kasseien werden opgebroken, de brug over de Molse Nete totaal vernieuwd en de weg geasfalteerd.

In 1978 wordt de Borgerhoutsendijk een macadam. Op sommige plaatsen moet men 4 meter diep uitgraven eer men op de 'harde' zat. De weg bleef bij de heraanleg even bochtig als voorheen en dus nog vrij gevaarlijk. Als de grote machines bezig zijn, trilt ons huis op zijn vestingen. De kookpotten rammelen op de kachel. Gisteren is zelfs een bronzen beeld van de radio stuk gevallen. We moeten nog enkele weken geduld hebben, heeft men ons beloofd, en dan hebben we de mooiste weg van de streek. Flor Dankers, Borgerhoutsendijk

Langs de Borgerhoutsendijk lagen aan weerskanten volkstuintjes. Er moesten lange 'zoegen' (sloten) worden gegraven om het water af te voeren.

De tuiniers van de Borgerhoutsendijk hadden de mooiste en de dikste groenten van de streek. Iedereen die er voorbij reed, keek met begeerige ogen naar al die natuurweelde: de vuistdikke prei, de rijpende aardbeien, de weelderige selder- en witlofplanten, de knalgele reuzenpompoenen tussen het overvloedige gebladerde.

André Van Rooy en Jos Goots tillen er een van 76 kg op de kruitwagen.

De Zuiderring

De aanleg van de boulevard (Jacob Smitslaan) tijdens de Eerste Wereldoorlog was de eerste oplossing als omleggingweg, die dwars door het Mols Veld zou lopen. Maar een ringweg is het nooit geworden, omdat hij dood liep op het Peerdskerkhof.

Pas de Zuiderring werd wel een echte omleidingsweg van Mol om het druk verkeer uit het Centrum te houden. In 1987 werd die expressieweg omheen het zuiden van Mol aangelegd. Ze volgde de Netevallei, dwars door het natuurschoon van Mol en doorsneed de Borgerhoutsendijk. De Noorderring bleef jammer genoeg in de plannen steken.

Voor de aanleg van de Zuiderlijke Ring van Mol in 1987 hadden de arbeiders een hele sliert canada's gekapt. Toen Frans Verbraeken met zijn twee honden er eens voorbij wandelde, sprak hij me aan en zei: Daar komt oorlog van!

Verdomme, dacht ik, dat zei mijn vader ook al. Als de baren (kanalen) en de linters (wegen) getrokken zijn, dan zal er oorlog zijn.

Ja, de mensen waren vroeger met die baren en linters niet erg opgezet. De vijandelijke troepen konden dan gemakkelijk met hun zware kanonnen overal naartoe. De sterkste legers zouden langs die wegen naar onze streken kunnen trekken.

Zo ver is het niet gekomen, maar het was ondertussen toch een 'moordweg' geworden. Want zware en dodelijke ongevallen volgden elkaar de voorbije jaren in een hels tempo op. Voornamelijk de kruispunten aan de Borgerhoutsendijk en Molderdijk hadden een erg negatieve reputatie gekregen.

Met allerlei maatregelen probeerde die zware 'accidenten' te voorkomen. In 1992 werd de maximumsnelheid tot 90 km per uur beperkt. Maar de kruispunten met de Molderdijk en de Borgerhoutsendijk bleven zwarte punten. Gelukkig greep men in met voorsorteerstroken en -verkeerslichten te plaatsen, later met onbemande camera's en sinds 2011 werd de Zuiderring bij de Molderdijk ondertunneld.

Het Pleintje van Borgerhout

Voor de woning van herberg en afspanning Borgerhout lag een driehoekig pleintje dat toebehoorde aan de familie Luyten.

In 1894 schreef geschiedkundig Adolf Reydams in een brief aan de gemeente om zoveel mogelijke wegen een straatnaam te geven. Hij somde er enkele op en voor het Pleintje van de Borgerhoutsendijk stelde hij 'Borgerhoutplein' voor. Maar dit pleintje heeft nooit een officiële naam gekregen.

In 1915 is er in het bevolkingsregister van Mol voor het eerst sprake van de straat de 'Borgerhoutschendijk'.

Het plein waar nu het benzinstation Texaco is, was vroeger een deel van het grote plein van Ginderbroek en het stond in de archieven ingeschreven als Rolaf, vermoedelijk omdat het er 'bergaf' ging naar de Nete toe.

Het pleintje werd omstreeks 1750 door de gemeente verkocht aan de eigenaars van de afspanning Borgerhout: Verrees, Luyten en Schaecken. Het werd een tuin die met een haag en een poortje werd omboord. Op een keer werd die haag bezet door een kolonie rupsen. Waren het toen al processierupsen? De burgemeester heeft er iemand met een sterk paard naartoe gestuurd. Die moest de haag uittrekken en naar een moeras in de Netevallei voeren.

Tijdens een rupsenplaag zat de haag overstelpt met die beestjes, zodat men ze met een 'troffel' van de grond kon opscheppen. De plaag verspreidde zich naar andere tuinen en de rupsen vielen zelfs de woningen binnen. De gemeente zag nog als enige oplossing de haag rond het Pleintje van Borgerhout uit te trekken en de beuken op een veilige plaats in het broek te verbranden.

Het Annoncenblad van Moll.

In 1935 kwamen er andere eigenaars en het werd een open plein, dat vooral door de kinderen gebruikt werd, tot er in 1947 een benzinstation werd gebouwd.

Net voor de Tweede Wereldoorlog: Jules Jacobs met twee nichten op het Pleintje van Borgerhout. In de achtergrond twee goederenwagens van de tram op de wissel voor de tramhalte Borgerhout.

Na de oorlog van 1940-45 werd er een benzinstation gebouwd door Swolfs. Het mocht maar een klein gebouwtje zijn. Na enkele jaren was het Jos Mahieu die de zaak overnam en het benzinstation werd steeds maar uitgebreid.

Het werd een Caltex-naftstation, in de volksmond meestal het 'naftkotje' van Jos Mahieu genoemd. Nu is het pleintje omgedoopt tot tankstation Texaco.

Het benzinestation Caltex van Pol Mahieu, links de beestenwagen van varkenskoopman Staes.

Flor Vleugels beschreef het volkse leven van de bewoners rondom het Pleintje van Borgerhout. Je kunt het lezen in Zo leefde Ginderbroek nr. 13, Jeugdpuistjes, blz. 6 – 19). Hier volgt een kort gedeelte.

Het Pleintje van Borgerhout was destijds een driehoekige tuin, omzoomd door een beukenhaag. Een houten poortje lag tegenover de afspanning Borgerhout. Ik heb nog geweten dat in die tuin koren wasten. Deze groentetuin bleef voor de Tweede Wereldoorlog onbewerkt achter. De tuin was van Marie van Borgerhout.

De gemeente kocht dit braakliggend perceel. Hoe vaak de gemeente hier boompjes heeft aangeplant, weten we niet meer, maar ze dienden telkens als schommel of zwiermolen. Het voormalig tuintje werd een echt speel- en belhamelterrein voor de jongens. Het pleintje werd al vlug tot een rechthoekig voetbalveldje omgevormd.

Als de kinderen met een bal of met pijl en boog aan het spelen waren, vloog het speeltuig wel eens de beukenhaag over. Dan konden ze al-

leen langs het poortje erin, tot grote woede van Eugène Schaeken. De 'bohemers' trokken van dorp naar dorp. Kwamen ze van Meerhout of van Geel, dan hielden ze aan Borgerhout halt en installeerden zich rond de beukenhaag voor de nacht.

Met Sacramentsdag trok de processie het ene jaar naar Rozenberg en het andere naar Ginderbroek. Dan werd op het Pleintje van Borgerhout een rustaltaar opgesteld.

Elk jaar was er ook een parochiale bedevaart naar Scherpenheuvel met de tram. Bij de terugkomst stapten alle bedevaarders aan Borgerhout af. De burens hadden dan ook het rustaltaar opgebouwd en versierd. Een kleine processie met een groep meisjes in witte kleedjes voorop, kwam van de kerk naar Borgerhout. De deken droeg dan het H. Sacrament mee. Aan het Borgerhoutse rustaltaar gaf de priester de Benedictie en dan stapte men gezamenlijk, zingend en biddend, terug naar de kerk.

Het opstellen van het rustaltaar was een traditie die vele jaren heeft standgehouden, tot ongeveer 1970, toen de processies verminderden en het verkeer te druk werd.

Omstreeks 1925 – Het rustaltaar op het Pleintje van Borgerhout. De mannen stelde het rustaltaar op en de meisjes brachten versieringen aan.

Het stenen niskapelletje, Borgerhoutsendijk

De meeste kapelletjes stonden vaak wat verloren in het landschap en hebben daarom een nogal onbeschreven geschiedenis. Dat van de Borgerhoutsendijk echter heeft een bewogen leven achter de rug.

Oorspronkelijk was er een kapelletje van de Borgerhoutsendijk bevestigd aan een boom naast de woning van Marie Luyten, beter bekend als Marie van Borgerhout. Die boom stond zo dicht tegen de weg dat men het kapelletje kon aanraken als de tram er voorbijreed.

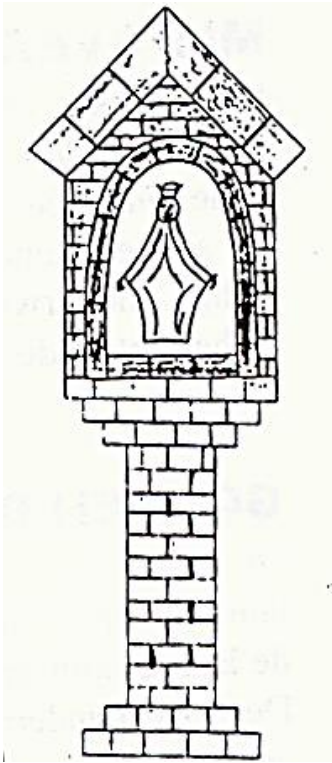
Bij hen werden ook de panelen van het rustaltaar bewaard, die aan de andere kant van de weg werden opgesteld tijdens de Sacramentsprocessie of tegen de thuiskomst van de bedevaarders naar Scherpenheuvel.

Bij de verbreding van de Borgerhoutsendijk werd de boom omgehakt en het kapelletje kreeg een plaats aan de andere kant van de weg, op het kleine pleintje van de Borgerhoutsendijk.

Na de jaren vijftig en zestig verdween de Mariadevotie voor een stuk uit het leven van de mensen. Maar de bewoners van de Borgerhoutsendijk drongen in 1981 erop aan om een stenen kapelletje te bouwen op dat kleinere pleintje. Het waren vooral Maria Van Beylen, Bertha Van Decraen, Anna Van Baelen, Clara Beyens en Maria Smaers en Gène Van Clé, die het voortouw namen.

“We hebben nogal moeten zeuren bij de gemeente eer ze toehapte”, vertelden ze later. De burens hadden contact ondertussen opgenomen met gemeenteraadslid Rik Geyzen van de Beekstraat, die het voorstel zelfs tot op de gemeenteraad bepleitte. Met gunstig gevolg.

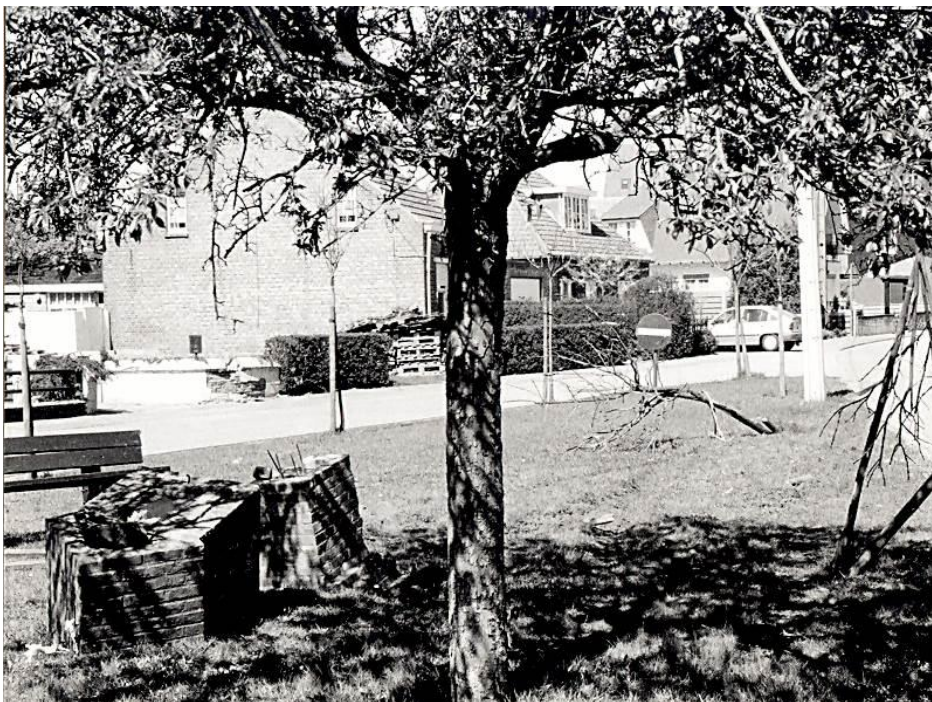
Met Gène Van Clé als werfleider van de technische dienst, metselden de gemeentewerklieden een stenen niskapelletje op het pleintje van Borgerhoutsendijk. Op vraag van Gerard Van Baelen smeedde de technische school Sint-Paulus een lantaarn en Clara van Bazarke schonk het Mariabeeld. De burens zorgden voor de kaarsen en de bloemen.

Maria Smaers bad voor en wanneer zij verhuisde naar de Korenbloemenstraat, namen Maria Van Beylen en Lucie Donks haar taak over. Enkele jaren later plaatste de gemeente er een drietal rustbanken en nog wat later houten panelen om de Mariavereerders tegen wind en het geraas van de auto's af te schermen.

Tekening Joël Knaeps, 11 jaar, Borgerhoutsendijk.

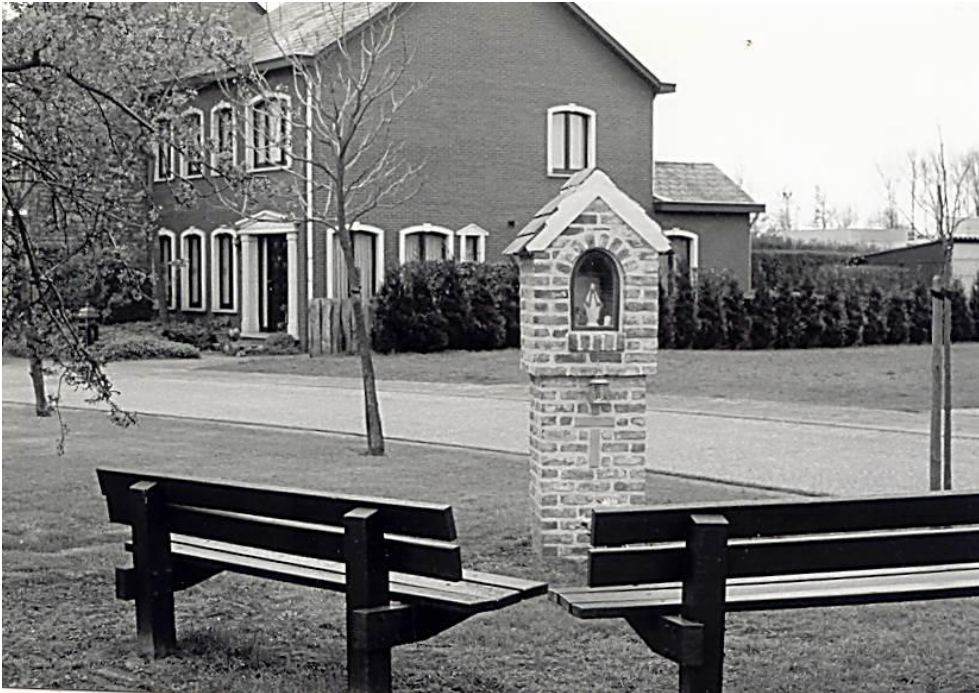
Een jonge chauffeur had op zaterdagavond van 5 april 1997 de bocht van de Borgerhoutsendijk niet kunnen nemen en reed het kapelletje omver. Het religieuze monumentje weerstond de slag niet. De auto schramde eerst de elektrische paal, verpulverde een zitbank, velde enkele boompjes om vervolgens het kapelletje in tweeën te rammen. Het voetstuk werd uit de grond gerukt en het lantaarntje volledig geplet. Alleen het Mariabeeld overleefde wonderwel de klap.

Enkele weken na het ongeval werd er een noodkapelletje geplaatst.

Het jaar daarop metselden de gemeentewerklieden het kapelletje in zijn oorspronkelijke vorm weer helemaal op.

Het vernieuwde kapelletje met de rustbanken.

In 2000 plantte V.V.V.-Mol ter ere van het millenniumjaar 2000 naast het kapelletje een kleinschalige linde. Ze metselde er een gedenkzuiltje, waarop een kort gedicht stond: *Ik zal de boom zijn, hoog, strak tegen de wind of langzaam buigend in een ruisend lied.*

In augustus 2009 werd het kapelletje aan de Borgerhoutsendijk al voor de derde keer vernield. De eerste twee keren kon Remy Staes het zelf met veel moeite herstellen.

Maar toen hij op de laatste zondag van juli 's morgens voorbij het kapelletje kwam, schrok hij van de ravage die er weer was aangericht.

De kroon met witte en blauwe bloemen was van de muur getrokken en middendoor gebroken. Ook de lantaarn lag op het gras en om die uit de muur te wringen had men zeker een breekijzer of een koevoet nodig gehad.

Omdat het al de derde keer op korte tijd gebeurde, waarschuwde het wijkcomité de politie, die de nodige schade heeft vastgesteld en een proces-verbaal tegen onbekenden heeft opgesteld.

Remie Staes en Louis Van Baelen, voorzitter van het wijkcomité, bekijken de verwoesting.

Ook het straatbord Beemdenstraat werd die avond of nacht afgerukt. Rondtrekkende vandalen?!